

Јуџин Роуз
(Отац Серафим Платински)

НИХИЛИЗАМ
Корен Револуције модерног доба

Фонд Оца Серафима Роуза

1994.

Наслов оригинала:

NIHILISM

The Root of the Revolution

of the Modern Age

By Eugene (Fr. Seraphim) Rose

РЕЧ ИЗДАВАЧА

"Шта значи Нихилизам?" писао је Фридрих Ниче. "Да највише вредности губе своју вредност. Нема циља... нема истине, нема 'ствари по себи'. Нема одговора на питање: 'зашто?'".

Године 1962., млади Јуџин Роуз предузео је да напише монументалну хронику напуштања истине у модерном добу. Од стотина страница материјала које је сакупио за тај рад, само је овај есеј о Нихилизму дошао до нас у довршеном облику. У њему Јуџин открива срж целокупног савременог живота и мисли - веровање да је свака истина релативна - и показује како је у нашем веку ово веровање преведено у деловање. Данас, три деценије пошто га је написао, овај есеј је актуелнији него икад. Он јасно објашњава зашто се савремене идеје, вредности и ставови - дух времена - померају у правцу моралне анархије оном брзином којом философија Нихилизма продире све дубље у друштвено ткиво. Ниче је био у праву када је предвидео да ће XX век најавити тријумф Нихилизма.

Неколико година пошто је написао овај есеј, Јуџин Роуз је постао калуђер у планинама северне Калифорније, по имену Отац Серафим. Иако је проживео читав свој живот у Америци, он је постао, после своје смрти, најпопуларнији духовно - философски писац у Русији данас.

ПРЕДГОВОР УРЕДНИКА

Почетком 1960-их, у једној од подрумских просторија у пословном делу Сан-Франциска, за столом, претрпаним књигама и гомилама папирних фасцикли, седео је Јуџин Роуз, будући отац Серафим. Соба је била увек у тами, јер светлост готово да није ни продирала кроз прозор. Неколико година пре него што се Јуџин ту био преселио, у тој соби се десило убиство, и говорило се да у њој још увек живи зли дух. Али Јуџин је, као да је бацио изазов том злом духу и вечно мрачном духу града који га је окруживао, један од зидова прекрио иконама, пред којима је увек светлукало црвено кандило.

У тој соби Јуџин је започео да пише монументалну хронику рата модерног човека против Бога: човековог покушаја да сруши Стари Поредак и сазда нови, без Христа, да порекне постојање Царства Божијег и да уместо њега сазда сопствену земаљску утопију. Планирани пројекат је насловљен "Царство Човека и Царство Бога".

Само неколико година пре тога сам Јуџин је био ухваћен у клопку Царства човековог и патио је у њему; и он је био у рату против Бога. Одбацујући као слабо и јалово хришћанство Протестантизма свог младалачког узраста, он се улио у контракултуру бодемије 1950-их година и удубио се у изучавање источних религија и философија, које уче да је Бог потпуно безличан. Попут сликара и писаца апсурда тог времена, и он је експериментисао са лудилом, ломећи процес логичког мишљења да би "продро на другу страну". Ишчитавао је речи безумног "пророка" Нихилизма Фридриха Ничеа, све док те

речи нису одјекнуле у његовој души поражавајућом електричном, пакленом силом. Путем свега тога, он је покушавао да постигне Истину или Реалност у својој свести; али сви његови покушаји завршавали су неуспехом. Дошао је до таквог очајања, да је, када су га касније молили да опише то своје стање, могао само да каже: "Био сам у Паклу". Напијао се и хватао у коштац са Богом, за Којег је изјављивао да је мртав; бацао се на под и урлао Богу, да га Он остави на миру. Једном, у пијаном стању, написао је: "Ја сам болестан, као што су болесни сви који пребивају изван љубави Божије".

"Атеизам, - писао је Јуџин касније - прави 'егзистенцијални' атеизам, који гори мржњом према наводно неправедном и немилосрдном Богу, духовно је стање; то је стварни покушај да се бори против истинитог Бога, Чији су путеви необјашњиви чак и за највеће вернике, а таква борба је више него једном довела до заслепљујуће визије о Богу, Кога, заправо, и тражи прави атеиста. Управо у таквим душама дејствује Христос. Антихриста првенствено можемо наћи - не у душама великих негатора - него у душама оних малих климача главом, код којих је Христос само на уснама. Ниче, назвавши себе Антихристом, тим самим је доказао своју неутољиву жудњу за Христом..."

У таквом стању неутољиве жудње се нашао и Јуџин крајем 1950-их година. И тада, као под неким изненадним налетом ветра, у његов живот ушла је реалност коју раније никако није могао да предвиди. На крају свог живота он се сећао тог тренутка:

"Дуго година ја сам се у својим изучавањима задовољавао тиме, да будем 'изнад свих традиција', како бих на неки начин остао веран њима... Када сам посетио Православну цркву, било је то само зато, да бих бацио поглед на још једну 'традицију'. Ипак, када сам први пут ушао у Православну Цркву (Руска Црква у Сан Франциску) десило ми се нешто, што никада раније нисам доживео ни у будистичком, ни у било којем другом источном храму; нешто у моме срцу је рекло да је то мој 'дом', да је сва моја потрага завршена. Нисам знао шта је то заиста значило, зато што је служба била мени потпуно непозната и ишла је на страном језику. Почео сам много чешће да посећујем Православна богослужења, постепено учећи језик и обичаје... Са мојим отварањем Православљу и Православном народу, нова идеја је почела да продире у моју свест: да Истина није просто апстрактна идеја, која се тражи и спознаје умом, него је она нешто лично, чак и веће од тога - Личност - која се тражи и воли срцем. Тако сам ја срео Христа".

Радећи у свом подрумском стану над "Царством Човека и Царством Бога", Јуџин се борио са оним што је пронашао. Нашао је Истину у Неискривљеном Лику Христа, који се сачувао у Православној Цркви, али је, у исто време, страшно желео да уђе у оно, што је сам називао "срце срца" те Цркве, у њену мистичну димензију, а не у досадну, световну организациону структуру. Текстови из тог периода били су за њега нешто попут катарзе: начин изласка из неистине, из таме подземља на светлост. Мада су она философска по тону, много више него његови каснији радови, та рана остварења су била рођена у силној патњи, још увек врло свежој у његовој души. Природно је да је он тада више писао о Царству човека, у којем је пропатио сав свој живот, него о Царству Божијем, чији одблесак тек што је био пао на њега. Царство Божије он је тада још увек гледао кроз призму Царства човека.

Од свих четрнаест глава, које су по замисли Јуциновој требале да уђу у његов *магнум опус* (погледај план на крају), у комплетној форми је одштампано само седмо поглавље; остало је сачувано у рукопису. Седма глава, коју овде представљамо, била је посвећена философији Нихилизма. Нихилизам, вера у то, да нема апсолутне истине, да је свака истина релативна, како Јуцин утврђује, основна је философска доктрина XX века. "Нихилизам је данас толико распрострањен и свепрожимајући, он је толико дубоко проникао у умове и срца данашњих људи, да није остало ни једне сфере, ни једног 'фронта', на којем би било могуће супротставити му се". Суштина те философије, писао је он, "најјасније је била изражена код Ничеа, и код једног од ликова Достојевског: 'Бог је мртав, због тога човек постаје Бог и све је могуће'".

На основу сопственог искуства, Јуцин је знао да модерни човек не може потпуно прићи ка Христу, док не постане свестан, колико су он и његово друштво пали далеко од Њега, то јест, док се прво не суочи са нихилизмом у себи. "Нихилизам наше епохе постоји у свему", писао је он, "и они, који, с помоћу Божијом, не изаберу борбу против њега у име пуноће припадности Богу Живому, већ су прогутани Нихилизмом. Ми смо се нашли на ивици бездана ништавила, и било да препознајемо његову природу или не, због афинитета према вечно присутном ништавилу унутар нас самих, бићемо увучени у њега, без икакве наде на спасење, ако се не приклонимо у пуној и чврстој вери (која, сумњајући, не сумња) Христу, без Којег смо ми, заиста, ништа".

Као писац, Јуцин је осећао да мора да позове своје савременике, да се врате назад из тог бездана. Он је писао, не само ради сопственог стремљења Богу, него и ради оних, који су такође Њега желели - чак и ради оних, који су, као некада он сам, одбацили Бога и ратовали против Њега, због велике жудње за Њим.

Ослободивши се бола у свом срцу, изашавши из таме свог пређашњег живота, обраћа се Јуцин савременом човечанству, које се нашло у истом болу и тами. Данас, три деценије од како је он ово написао, док силе Нихилизма и анти-Хришћанства још дубље продиру у ткиво нашег друштва, његове речи су потребније него икада. Он, који се суочио и борио са нихилизмом у самом себи, у стању је да помогне и спречи да нас зароби тај по душу погубни злодух, и да нам помогне да се приопштимо Христу, Оваплоћеној Вечној Истини.

Јеромонах

Дамаскин

(Христенсен)

I. Увод: Питање Истине

Шта је то Нихилизам, у којем смо ми увидели корен Револуције модерног доба? Одговор, на први поглед, не изгледа тежак; неколико очигледних примера нам одмах пада на памет. То су суманути Хитлеров програм уништења, болшевичка револуција, дадаистички атак на уметност; то је тло, на којем су израсли сви ови покрети, најизражајније представљено неколицином "опседнутих" појединаца позног деветнаестог века - песницима попут Рембоа и Бодлера, револуционарима попут Бакуњина и Нечајева, 'пророцима' Ничеовог кова; то је, на скромнијем нивоу, међу нашим савременицима, мутно неспокојство, које једне нагони да иду трагом мађионичара као што је био Хитлер, а друге да налазе убежиште у наркотицима или лажним религијама, или да чине "бесмислене" злочине, који све више постају карактеристика нашег времена. Све то, ипак, није ништа друго, до спектакуларна површина проблема Нихилизма. Објаснити чак и само њих, једном, када се продре испод те површине, без сумње, није нимало лак посао; задатак, пак, који смо себи поставили у овом поглављу је шири: разумети природу целог покрета, чији поменути феномени представљају само екстремне примере.

Да се то уради, биће неопходно избећи две велике јаме, које леже са обе стране пута којег смо изабрали, у које је - у једну, или у другу - упала већина коментатора нихилистичког духа нашег доба: одбрану и осуду.

Свако, ко је свестан превише очигледних несавршенстава и зала савремене цивилизације, која су послужила као непосредан повод и узрок нихилистичке реакције - мада ћемо видети да су она такође била плодови Нихилизма, само у његовој почетној форми - не може а да не осети извесну дозу саосећања са неким, барем, људима који су узели учешћа у тој реакцији. То саосећање може да поприми форму сажаљења према оним који, са одређене тачке гледишта, могу да се посматрају као "жртве" услова против којих су били усмерени њихови сопствени напори; или, опет, може да се изражава у општеприхваћеном мњењу да неке нихилистичке појаве имају "позитивно" значење, и играју улогу у некаквом "новом развиту" историје или човечанства. Овај последњи став је, опет, сам по себи један од очидледнијих плодова управо тог Нихилизма, о којем се овде говори; али онај први став, на крају крајева, бар делимично није лишен истине или праведности. Тим пре, међутим, морамо бити опрезни да му не придамо прекомерни значај. Јер, сувише је лако, у атмосфери интелектуалне магле која данас прожима либералне и хуманистичке кругове, од саосећања према несрећном човеку, прећи ка прихватању његових идеја. Нихилист је, сигурно, у одређеном смислу, болестан, и његова болест сведочи о болести века, чији најбољи - баш као и најгори - елементи падају у Нихилизам; али болест се не може ни излечити, па чак ни дијагностиковати, помоћу "симпатије". Ни у којем случају, пак, не може бити ни говора о потпуно "невиној жртви". Нихилист је превише очигледно упетљан у све грехове и кривње човечанства, који су произвели зла нашег времена; а дижући руку - као што сви нихилисти раде - не само на постојеће или умишљене "неправедности" и злоупотребе социјалног или религиозног поретка, него и на сам тај поредак и истину, која је његов темељ, нихилиста узима активно учешће у њавољој работи (јер другачији и не

може бити), што се већ никако не може објаснити митологијом о "невиној жртви". На крају крајева, нико не служи ђаволу против своје воље.

Али, ако је далеко од наше намере да "оправдавамо" Нихилизам, наш циљ није ни његова пука осуда. Није довољно, на пример, осуђивати нацизам или болшевизам за њихово "варварство", "гангстеризам" или "антиинтелектуализам", а уметничку и књижевну авангарду за њихов "песимизам" и "егзибиционизам"; нити је довољно штитити "демократију" у име "цивилизације", "напретка" или "хуманизма", или због њихове борбе за заштиту "приватне својине" и "грађанских слобода". Такви аргументи, мада неки од њих и поседују извесну дозу истинитости, заиста су далеко од тога да погоде у циљ; Нихилизам задире сувише дубоко, његов је програм много радикалнији, да би му се само тим аргументима могао задати противударац. Нихилизам садржи грех у самом корену, а тај грех може бити побеђен само Истином. Већи део критике Нихилизма уопште није усмерен против његовог корена, а разлог за то је - како ћемо видети касније - да је Нихилизам данас толико распрострањен и свепрожимајући, толико је дубоко и темељно проникао у умове и срца данашњих људи, да није остало више ни једне сфере, ни једног 'фронта', на којем би било могуће супротставити му се; а они, који мисле да се боре против Нихилизма, у стварности често узимају у своје руке оружје истог тог Нихилизма, и обраћају га против себе.

Неки ће можда да нам приговоре - када виде опсег нашег пројекта - да смо нашу мрежу поставили сувише широко: да ми или прецењујемо размере Нихилизма, или, напротив, да је та појава толико универзална, да ми са њом уопште не можемо изаћи на крај. Морамо признати да је наш задатак заиста веома амбициозан, посебно због двосмислености многих нихилистичких појава; и заиста, када бисмо покушали да детаљно изучимо овај проблем - наш рад никада не би дошао до краја.

Ипак, могуће је широко поставити мрежу, а ипак уловити рибу коју гонимо, тим пре, што је то једна, јединствена, и веома велика, риба. Немогуће је овде дати комплетну документацију свих нихилистичких појава, али је сигурно могуће истражити јединствену нихилистичку свест која стоји иза њих, као и извор њеног неоспорног утицаја на ход савремене историје.

За почетак ћемо покушати да опишемо ту свест - у неколико њених најважнијих видова - и предложити скицу њеног историјског развоја; а затим покушати да продремо много дубље у смисао самог Нихилизма и у његов историјски програм. Али пре него што приступимо извршењу тог задатка, морамо јасније да знамо о чему говоримо; морамо, дакле, да почнемо од дефиниције Нихилизма.

На том се послу нећемо морати дуго задржавати; Нихилизам је дефинисао, и то врло језгровито, оснивач нихилистичке философије - Ниче.

"Нема истине, нема апсолутног стања - нема 'ствари по себи'. Ето, то је Нихилизам, и то у свом највишем смислу."

"Нема истине": са том се фразом не срећемо по први пут у овој књизи, и понављаће се она често и даље. Зато што питање Нихилизма - и јесте, у свом најдубљем значењу, питање истине, оно је, заиста, основно питање истине.

Али шта је истина? То је пре свега питање логике: пре него што почнемо да говоримо о садржини истине, морамо размотрити саму могућност истине и услове њеног постулисања. А под "истином" ми, наравно, подразумевамо - како то постаје јасно из Ничеове негације - апсолутну истину, коју смо већ одредили као меру почетка и краја свега.

"Апсолутна истина": фраза која је, за поколење, васпитано на скептицизму и ненавикнуто на озбиљно размишљање, обавијена ауром изанђалости. Нико више, сигурно - опште је мишљење - нико данас не може бити толико наиван, да би још увек веровао у апсолутну истину; свака је истина, за наш просветљени век, "релативна". Последњи израз - "свака истина је релативна" - приметимо, није ништа друго, до популарни превод Ничеове фразе "Нема (апсолутне) истине"; управо ова доктрина служи за основу - како нихилизма маса, тако и нихилизма интелектуалне елите.

У нашем веку "релативна истина" је представљена првенствено научним знањима, која почињу проучавањима, уопштавају се логиком и у организованом поретку прелазе од познатог ка непознатом. Она су увек нестална, условна, ограничена, изражена у "релацији" са нечим другим, никада самостална, никада категорична, никада "апсолутна". Несклон ка уопштеном размишљању, научник-специјалиста не осећа потребу за било каквим другим видом знања; преокупиран захтевима своје уске специјалности, он, вероватно, нема ни времена ни склоности ка "апстрактним" питањима која испитују, например, основне претпоставке те специјалности. Ако је и присиљен да их разматра или га ум случајно одведе на таква питања, најпростији и најочигледнији одговор обично може да задовољи његову знатижељу: свака је истина емпиријска, свака је истина релативна.

Обе ове тврдње, несумњиво, противрече саме себи. Прва тврдња, сама уопште нема емпиријски, него метафизички карактер; друга је тврдња апсолутна. Питање апсолутне истине ниче, за критичног истраживача, првенствено из таквих тврдњи, које противрече саме себи; и први логички закључак до којег он мора доћи је: ако уопште постоји истина, она не може да буде просто "релативна". Основни принципи савремене науке, као и било којег система знања, неизмењиви су и апсолутни; да није тако, каквог знања не би могло да буде, чак ни "најапстрактнијег", због тога што, просто, не би било критеријума - како класификовати било шта као знање или истину.

Аксиом има последицу: апсолутно се не може достићи посредством релативног. Односно, основним принципима било којег система знања не може се приступити помоћу самог тог знања, него они морају бити дати одраније; они нису предмет научне демонстрације, него вере.

У претходном поглављу смо говорили о универзалности вере, која лежи у основи сваке људске делатности и знања; и свхатили смо да вера, ако само она не падне као жртва

субјективних заблуда, обавезно мора бити укоренења у истини. Из овога проистиче легитимно, чак и неизбежно, питање: јесу ли први принципи научне вере - такви, на пример, као што су кохерентност и униформност природе, трансубјективност човековог знања, способност разума да изводи закључке на основу проучавања - засновани на апсолутној истини; ако нису, онда они нису ништа више од претпоставки које се не могу доказати. Не сме се сматрати задовољавајућом "прагаматична" позиција многих научника и хуманиста који, не желећи да се замарају коначним стварима, тврде да ти принципи нису ништа више од експерименталних хипотеза, које колективни опит показује поузданим; она може дати само психолошко објашњење вере коју ти принципи инспиришу, али - захваљујући томе, што не успоставља ту веру на истини, она оставља цело научно здање да стоји на растреситом песку, ничим сигурним незаштићено од ирационалних ветрова који га периодично потресају.

У стварности, пак - дешава ли се то због прости наивности или, напротив, због дубоке проникнутости у суштину проблема, коју они просто не могу да оправдају аргументима - већина научника и хуманиста без сумњи верује да њихова вера има везе са истином ствари. Да ли је таква вера оправдана или не - то је, наравно, друго питање; то је метафизичко питање, али оно што је сигурно, то је - да се она не може оправдати прилично примитивном метафизиком већине научника.

Како смо већ видели, сваки човек живи вером; исто тако, сваки човек - што је мање очевидно, али зато не мање истинито - је метафизичар. Полагање права на било какво знање - а нико од живих људи не може да се у потпуности одрекне од тога - претпоставља теорију и критеријум знања, а такође и појам о томе, шта је могуће спознати у потпуности и шта је истинито у последњој својој инстанци. Та последња, коначна истина, тумачи ли се она као Хришћански Бог или просто као свеопшта узајамна повезаност ствари, и јесте први метафизички принцип, апсолутна истина. Али са признањем тог принципа, логички неизбежног, теорија "релативности истине" доживљава колапс, јер сама себе разобличава као апсолут који је противречан самом себи.

Проглашење "релативности истине" на тај начин може бити названо "негативном метафизиком", али, овако или онако, то је ипак метафизика. Постоји неколико основних типова "негативне метафизике", и пошто сваки од њих противречи себи на начин који се помало разликује од других типова, и сваком од њих одговара различити начин мишљења, било би мудро посветити им се појединачно. Можемо их поделити на две опште категорије: "реализам" и "агностицизам", од којих се оба могу подгруписати на "наивни" и "критички".

"Наивни реализам", или "натурализам", не негирајући у тачном смислу речи апсолутну истину, сам прави неке недоказиве апсолутне тврдње. Одбацујући било какав "идеал", или "духовни" апсолут, он у исто време утврђује апсолутну истинитост "материјализма" и "детерминизма". Таква философија још увек је у оптицају у неким круговима - то је официјална доктрина марксизма, а подржавају је и неки не баш превише истанчани научни мислиоци Запада - ипак, основни ток савремене мисли оставио ју је далеко позади, она представља чудновату реликвију прошлих, простијих, али давно минулих дана, дана викторијанске епохе, када су се према "науци" гајила поданичка осећања, каква су се

некада одавала религији. Формулација "научна" метафизика је немогућа, зато што је наука, по својој природи, знање појединачног, конкретног, а метафизика оно, што иза тог појединачног стоји, што њему бива претпостављено. Таква философија је усмерена на самоуништење, јер "материјализам" и "детерминизам" које она постулира обесцењују сваку философију; с обзиром да инсистирају на "детерминисаности" философије, као и свега осталог, њени заступници могу само да тврде да, ако већ њихова философија постоји, то значи да је и "неизбежна", али уопште не и да је она "истинита". У суштини, ако следбеници те философије буду до краја доследни, мораће да се у потпуности одрекну од категорије истине; али они, ослобођени од доследности и темељитости, чини се, ни свесни нису те фаталне контрадикције. На мање апстрактном нивоу ту контрадикторност можемо видети у алтруистичкој и идеалистичкој пракси, например, руских нихилиста прошлога века, пракси која се налазила у флагрантном противречју са њиховом чисто материјалистичком и егоистичком теоријом. Владимир Салавјов вешто је изразио ту недоследност следећим силогизмом: "Човек је произашао од мајмуна, из чега следи да би требали да волимо једни друге!".

Било која философија претпоставља, до одређеног степена, аутономност идеја; философија "материјализма" је, дакле, на свој начин, врста "идеализма". Она, може се рећи, представља само-исповед оних, чије се идеје не уздижу над очигледним, чија се жудња за истином тако лако утољује науком, да је претварају у свој апсолут.

"Критички реализам" или "позитивизам" је отворено порицање метафизичке истине. Исходећи из истих научних претпоставки као и наивнији натурализам, он се скромније одриче од апсолута и ограничава се само на "емпиријску" или "релативну" истину. Већ смо уочили противречност такве позиције: одрицање апсолутне истине само по себи је "апсолутна истина". И опет, као и у случају са натурализмом, само постулисање основног принципа позитивизма представља сопствено порицање.

"Агностицизам", као и "реализам", може бити подељен на "наивни" и "критички". "Наивни" или "доктринарни" агностицизам постулише апсолутну немогућност спознаје било какве апсолутне истине. Мада та тврдња изгледа скромнија од оне позитивистичке, она ипак претендује на превише: ако агностицизам заиста зна да је апсолут немогуће спознати, онда је управо то знање "апсолут". Уствари, такав агностицизам је врста позитивизма који покушава, без већег успеха, да прикрије противречја овог последњег.

Само у "критичком", или "чистом" агностицизму наилазимо, напоскон, на нешто што је налик на успешно одрицање апсолута; нажалост, такво одрицање повлачи за собом и - ако је доследно - завршава тоталним солипсизмом. Такав агностицизам је проста констатација чињенице: ми не знамо да ли постоји апсолутна истина и, ако постоји, каква је њена природа; па, дајте, онда - ово је последица - да се задовољимо оном релативном истином коју можемо знати. Али шта је то истина? Шта је то знање? Ако нема никаквог апсолутног критеријума за њихово одређивање, они чак не могу ни бити одређени. Агностик пак, ако и призна ову критику, не дозвољава да га она узнемирује; његова позиција - то је само "прагматизам", "експериментализам" и "инструментализам": нема истине, али човек може да преживи, да напредује у свету и без ње. Та се позиција штити на високим местима - и на врло ниским, такође - у нашем анти-интелектуалном веку; али најмање, што се за њу може

рећи, је да је интелектуално неодговорна. Она представља дефинитивно напуштање истине или, пре, предају истине власти, била та власт представљена нацијом, расом, класом, љубављу према животним удобностима или било чим другим, способним да апсорбује енергију коју су људи, некада раније, посвећивали истини.

"Прагматик" и "агностик" могу да буду потпуно искрени и добронамерни, али они варају себе - и друге - ако, описујући то, што они траже, продужавају да користе реч "истина". Њихово постојање је, уствари, доказ да је потрага за истином, која је толико дуго анимирала европског човека, дошла до краја. Више од четири века савремене мисли били су, са једне тачке гледишта, својеврсни експеримент, који демонстрира могућности знања доступног човеку који подразумева да нема Истине дате у Божанском Откровењу. Закључак тог експеримента - који је још Хјум увидео и пред којим је побегао у комфор "здравог разума" и конвенционалног живота - а који данас мноштво људи осећа, немајући тако поуздано склониште - представља апсолутну негацију: ако нема Истине, дате у Божанском Откровењу, значи, истине уопште нема; потрага за истином изван граница Откровења зашла је у слепу улицу. Научник признаје тај закључак, ограничавајући себе на што је могуће ужу специјалност, и бива задовољан ако увиди барем извесну дозу кохерентности у ограниченом скупу чињеница, не узнемиравајући се питањем о постојању било какве истине, велике или мале; масе то испољавају очекујући од научника не истину, него технолошку примену знања које поседује само практични значај и тражећи у другим, ирационалним изворима свеопште вредности, за које се човечанство некада надало да ће их пронаћи у истини. Деспотизам науке над практичним животом праћен је наступањем целе серије псеудо-религиозних "откровења"; то двоје су зајамно повезани симптоми исте болести: напуштања истине.

Логика нас, дакле, може довести до две: порицање или сумња у апсолутну истину (ако се само буде до краја доследан и поштен) води ка амбису солипсизма и ирационализма; једина позиција која не укључује логичка противречја је признање постојања апсолутне истине, која лежи у основи и која чини сигурним све појединачне истине; и ту, апсолутну истину, немогуће је достићи релативним, човековим средствима. На овој тачки логика нас напушта, и ако хоћемо да продужимо, морамо прећи у потпуно другачији универзум расуђивања. Али једна је ствар констатовати да нема никакве логичке препреке постојању апсолутне истине, а друга ствар је потврдити апсолутну истину. Таква тврдња може бити основана само на једном извору; питање истине, на крају, мора постати питање Божанског Откровења.

Овде почиње да се колеба критички ум. Морамо ли тражити изван себе оно, што не можемо достигнути само својим, непотпомогнутим, силама? То је удар по нашој гордости, пре свега по оном што се данас лажно представља као "скромност" научника који, наводно, "седи пред чињеницом као мало дете", а одбија да призна било каквог арбитра о тој чињеници, осим оног, који исходи из гордог човековог разума. Међутим, само једно откровење - Божанско Откровење, Хришћанско Откровење - изазива тако силно гнушање код рационалисте; друга откровења он не побија.

Заиста, човек који не прихвати, потпуно и свесно, кохерентно учење о истини, какво пружа Хришћанско Откровење, присиљен је - ако има икакву тежњу за знањем - да учење

тражи негде другде; такав је био пут савремене философије, која је скончала у опскурности и конфузији, због тога што никада и никако није хтела да се часно суочи са чињеницом да она није у стању да за себе обезбеди оно, што може бити дато само извана. Слепило и конфузија модерне философије у односу на основне принципе и димензије апсолута били су директна последица њихове прве претпоставке - непостојања Божанског Откровења; та претпоставка чини људе слепим при сунчевој светлости, баца сенку и затамњује све, што се некада раније тако јасно видело у својој светлости.

За онога, ко бауља у тами, постоји само један излаз - ако, наравно, не буде излечен од свог слепила - да трага за светлошћу усред те таме. Многи тада прибегавају треперавој свећи "здравог разума" и конвенционалног живота и прихватају - јер некако се мора живети - тренутна мњења и норме социјалних и интелектуалних кругова којима припадају. Али многи, незадовољни таквом, бледом светлошћу, облећу око магичних фењера који исијавају заводљива, шарена гледишта која, ако ништа друго, одвраћају пажњу; они постају приврженици овог или оног политичког или религиозног или уметничког покрета, које "дух времена" избацује у моду.

Уствари, сваки човек живи при светлости неког откровења, било оно истинито или лажно, било да оно служи просветљењу или помрачењу. Онај, ко не живи по Хришћанском Откровењу, мора живети по лажном откровењу; а сва лажна откровења воде у Бездан.

Истраживање смо започели логичким питањем: "шта је истина?" То питање може - и мора - да буде сагледано са потпуно другачије тачке гледишта. Скептик Пилат поставља то питање, мада не сасвим заозбиљно; иронично по њега, то питање поставља Самој Истини. "Ја сам Пут и Истина и Живот; нико неће доћи к Оцу сем кроз мене". "И познаћете Истину, и Истина ће вас ослободити". Истина у овом смислу, Истина, која дарује вечни живот и слободу, не може се достићи никаквим људским средствима; она може бити дата само у Откровењу, одозго, од Онога, Који има власт да је да.

Пут ка тој Истини је узак, и већина га људи - зато што иду "широким" путем - мимоилази. Ипак, нема човека - јер га је таквог Бог, Који је Сам Истина, и створио - који не тражи Истину. У следећим главама размотрићемо многе лажне апсолуте, лажне богове које су људи створили и поштовали у нашем идолопоклоничком веку; и уверићемо се да можда најјачи утисак о њима оставља то, што је сваки од њих - далеко од тога да буде ново откровење - разводњена, искривљена, изопачена слика, или пародија Једине Истине, према Којој човек не може а да се не обраћа, чак ни у својим највећим заблудама, хули и гордости. Појам о Божанском Откровењу потпуно је дискредитован за оне који се покоравашу диктату "духа времена"; али ни они не могу да угасе жеђ за истином, коју је Бог усадио у човека, да би га водила ка Њему, и коју је могуће утолити само прихватањем Његовог Откровења. Чак се и они који исповедају задовољавање "релативним" истинама и себе сматрају превише "софистицираним", "часним", или чак "скромним", да би трагали за апсолутом, на крају умарају од јеловника састављеног од парчади која не засићују, на који су се својевољно ограничили, и чезну за хранљивијом понудом.

"Здрава храна" Хришћанске Истине доступна је, међутим, само вери; а главна препрека за веру није логика, како то површно сматра модерно доба, него друга, њој

супротна, вера. Видели смо да логика не може да негира апсолутну истину, не негирајући себе саму; логика која себе поставља против Хришћанског Откровења је само слуга неком другом "откровењу" лажне "апсолутне истине" или, да будемо конкретнији - слуга Нихилизму.

На следећим страницама окарактерисаћемо као "нихилисте" људе разних, рекло би се, погледа: хуманисте, скептике, револуционаре свих масти, уметнике и филозофе различитих школа; ипак, све њих обједињује један општи циљ. Било да се ради о позитивистичкој критици Хришћанске Истине и институција, револуционарном насиљу, усмереним против Старог Поретка, апокалиптичким визијама свеопштег разрушења и наступања раја на земљи, или објективним научним радовима, који су у интересу "побољшања живота" на овом свету - уз прећутну претпоставку да другог света нема - циљ је њихов исти: уништење Божанског Откровења и припремање новог поретка, у којем неће остати ни трага од "старих" схватања, поретка у којем ће Човек бити једини бог.

II. СТАДИЈУМИ НИХИЛИСТИЧКЕ ДИЈАЛЕКТИКЕ

Нихилистичка свест је јединствена, захваљујући јединству циља који иза ње стоји, али се она манифестује у појавама онолико разноликим, колико су разнолики карактери људи који ту свест деле. На тај начин, остварење јединственог нихилистичког циља напредује на много фронтова истовремено, а његови противници су збуњени и заварани том ефикасном тактиком. Пажљиви истраживач, међутим, може свести све нихилистичке феномене на три или четири основна типа, који су међу собом повезани као стадијуми јединственог процеса - назовимо га нихилистичком дијалектиком. Сваки следећи степен Нихилизма супротставља себи претходни, али не зато, да би се стварно борио против њега, него зато, да би, укључивши у сопствени програм све грехове претходног, завео човечанство још даље на путу до Бездана, који лежи на крају Нихилизма. Аргументи на сваком стадијуму, дакако, често су делотворни у указивању извесних очигледних недостатака претходног или следећег стадијума, али се ниједна критика никада радикално не дотиче заблуда својствених свим стадијумима Нихилизма, а полуистине које су, по општем признању, присутне у свим формама Нихилизма, на крају крајева, служе само као тактика да се човечанство наведе на ту велику лаж, која стоји иза свих њих.

Стадијуме о којима ће овде бити речи не треба разматрати чисто хронолошки, мада они у најужем смислу заиста представљају хронику развитка нихилистичке свести, од пропасти нихилистичког експеримента Француске Револуције, па до успона и пада последње и најексплицитније нихилистичке манифестације Револуције, национал-социјализма. Тако, две деценије пре и две деценије после средине XIX века могу се посматрати као врхунац утицаја и престижа Либерализма, а Ц. С. Мила можемо сматрати типичним његовим представником; период Реализма заузима другу половину прошлог века и представљен је, са једне стране, социјалистичким мислиоцима, а са друге, филозофима и

популаризаторима (можда би било боље рећи "експлоататорима") науке; Витализам се, у формама симболизма, окултизма, уметничког експресионизма и других еволуционих и мистичких учења, појављује као најважнија интелектуална тенденција током следећих пола века после 1875. године; а Нихилизам Уништења, иако његови интелектуални корени леже дубоко у претходном веку, доводи до великог финала, како у друштвеном поретку, тако и у многим индивидуалним сферама, читав век и четврт нихилистичког развоја, периодом најинтензивнијег уништавања, од 1914. до 1945. године.

Приметимо да се ови периоди понекад преклапају један преко другог, онако, како Нихилизам сазрева различитим темпом у разним народима, и у различитим индивидуама; то је преклапање у стварности много израженије, него што наша упрошћена схема може да прикаже; толико, да представнике сваког одређеног стадијума можемо наћи у било ком другом периоду, па чак и данас, сви они постоје заједно. Оно што је речено о историјским периодима, односи се и на појединце: ни на једном стадијуму нећемо срести "чистог" нихилисту, сваки темперамент са преобладајућим нихилистичким особинама је комбинација најмање два различита стадијума.

И, мада је период који почиње Француском Револуцијом, овде наведен као први историјски период у којем је Нихилизам одиграо централну улогу, сваки од његових стадијума, на овај или онај начин, био је присутан и у ранијим вековима. Либерализам је, например, директни потомак Ренесансног хуманизма; Реализам је био важан аспект протестантске Реформације, као и француског Просветитељства; врста Витализма се појавила у епохи Ренесансе и у окултизму Просветитељства, а потом поново у Романтизму; Нихилизам Уништења, мада никада није био тако јако изражен као у последњем столећу, постојао је током целе савремене епохе, као неко искушење за екстремно настројене мислиоце.

Са овим ограђивањем, нашу схему, ипак, можемо прихватити, бар као приближно одговарајући опис непобитног историјског и психолошког процеса. Почнимо, онда, наше истраживање етапа тог процеса, нихилистичке дијалектике, и покушајмо да је оценимо под јасним светлом Православне Хришћанске Истине, Истине Коју - ако смо ми у праву - они покушавају да затамне и порекну. У овом поглављу само ћемо покушати да опишемо те стадијуме и, користећи усвојену дефиницију Нихилизма, указати у ком смислу их можемо окарактерисати нихилистичким.

1. ЛИБЕРАЛИЗАМ

На самом почетку приметимо да се Либерализам о којем се овде говори не може обележити као отворени нихилизам; пре је то пасивни нихилизам или, још тачније, неки неутрални "расадник" у којем су одгајани следећи, напреднији стадијуми Нихилизма. Они који су пажљиво прочитали наша расуђивања о немогућности духовног и интелектуалног неутралитета у овом свету, одмах ће схватити због чега смо као нихилистичку оквалификовали тачку гледишта која, мада сама није произвела никакву упечатљиву нихилистичку појаву, представља неопходни предуслов за њено појављивање. Некомпетентна заштита наслеђа у које Либерализам никада до краја није веровао била је један од најважнијих узрока отвореног нихилизма.

Либерално-демократску цивилизацију, у Западној Европи последњу форму Старог Поретка који је ефикасно срушен Првим Светским ратом и револуцијама друге деценије нашег века и која наставља да постоји и до дан-данас у слободном свету - мада у још слабијој, "демократској" форми - можемо принципијелно окарактерисати њеним односом према истини. То није однос отвореног непријатељства или осмишљене равнодушности, због тога што њене искрене апологете несумњиво интересује оно што они сматрају истином; пре би то био однос у којем је истина, упркос извесним појављивањима, престала да буде у центру пажње. Истина у коју наводно верује та цивилизација (изузимајући, наравно, научне чињенице) није за њу духовна или интелектуална валута у оптицају, него залудни, јалови капитал, преостао од минулог доба. Либерал још увек говори, барем у формалним приликама, о "вечним истинама", "вери", "људском достојанству", о "високом позиву" човека или о његовом "неугасивом духу", чак и о "Хришћанској цивилизацији"; али, савршено је јасно да те речи не значе оно што су значиле некада. Ни један либерал их не схвата са свом озбиљношћу; оне су, уствари, метафоре, језички украси, смишљени да изазову емоционалну, а не интелектуалну реакцију - реакцију, у многоме условљену дугим искориштавањем тих речи, са пропратним сећањем на оно време, када су те речи стварно имале позитивно и озбиљно значење.

Данас нико од оних који се поносе својом "интелектуалношћу" - то јест, неколицина њих у академским установама, у влади, у науци, у хуманистичким интелектуалним круговима - нико од оних који желе или тврде да иду "у корак са временом", не верује, или не може потпуно да верује у апсолутну истину, или, конкретније, у Хришћанску Истину. Ипак, сам назив истине се сачувао, баш као што су се сачували и називи оних истина које су се некада сматрале апсолутним, и мало је оних, на било ком положају од угледа или утицаја, који би се либили да их искористе, упркос томе, што знају да се значење тих назива изменило. Укратко, истина је "поново протумачена"; старе форме су испражњене, а дат им је нови, квазинихилистички садржај. У то се лако уверити, бацивши само један брзи поглед на оне основне домене, у којима се истина подвргла "поновном тумачењу".

У богословском поретку, прва истина је, наравно, Бог. Свемогући и Свеприсутни Творац свега, који се открива вери и у искуству верника (не противречан разуму оних који не негирају веру), Бог је узвишени циљ стварања, и Сам, за разлику од Свог дела, у Себи Самом има циљ; све што је створено, постоји у односу и у зависности од Њега, јединог Који ни од чега, осим од Себе, не зависи; Он је створио свет, да би овај могао да живи наслађујући се Њиме, и све што на свету постоји, усмерено је ка том циљу који, ипак, човек не мора да достигне, ако злоупотреби своју слободу.

Савремена свест не може да поднесе таквог Бога. Он је и превише присан - превише "личан", чак превише "људски" - и превише "апсолутан", превише бескомпромисан у ономе што захтева од нас; Он открива Себе само смиреној вери - што неизбежно отуђује од Њега модерну горду интелигенцију. Модерни човек јасно захтева "новог бога", бога, обликованог више према таквим данашњим прекупацијама, као што су наука и бизнис; обезбедити таквог бога - то је, уствари, била једна од важнијих брига савремене мисли. Та намера јасно је изражена већ код Декарта, своје плодове даје у деизму Просветитељства, и до краја се развија у немачком идеализму: нови бог није Биће, него идеја, која се не

открива вери и понизности, него је исконструисана гордим разумом, који још увек осећа потребу за "објашњењем", иако је већ изгубио жељу за спасењем. То је мртви бог философа, којима је потребан само "праузрок", да би могли да комплетирају своје системе, а такође и "позитивних мислилаца" и других религиозних софиста који измишљају бога само зато што им је он "потребан", а рачунају да се њиме користе по сопственом нахођењу. Сви су модерни богови - били они "деистички", "идеалистички", "пантеистички" или "иманентистички" - једна те иста ментална конструкција коју су произвеле душе мртве од губитка вере у Истинитог Бога.

Атеистички аргументи против таквог бога су исто онолико неоспорни, колико су и ирелевантни; тај бог је, уствари, исто што и никакав бог. Неизаинтересован за човека, без власти да дејствује у овом свету (осим да инспирише овоземаљски "оптимизам"), тај бог је знатно слабији од људи који су га измислили. На таквој се основи, не треба ни рећи, ништа сигурно не може изградити; управо је то озбиљан разлог због којег либерали, исповедајући веру у то божанство, граде своје погледе на свет на очигледнијој, мада сумњиво стабилнијој основи: на Човеку. Нихилистички атеизам је експлицитна формулација онога што је већ било, не само имплицитно, него и стварно присутно, мада у конфузној форми, у Либерализму.

Етичке последице вере у таквог бога су потпуно истоветне са оним које ствара атеизам; њихова унутрашња истородност, пак, сакривена је од спољњег погледа облаком од метафора. У Хришћанском Поретку, све делатности у овом животу сагледавају се и просуђују у светлу живота у будућем свету, живота иза смрти који неће имати краја. Неверник не може ни да замисли, шта значи тај живот за верујућег Хришћанина; за већину савремених људи будући живот, као и Бог, постао је пука идеја, и њих кошта истог бола и труда и да поричу и да потврђују његово постојање. За верујућег Хришћанина будући живот је радост недостижна, радост која превазилази ону коју је упознао у овом животу, која му се кроз приопштење Богу дарује - у молитви, Литургији, приопштењу Светим Христовим Тајнама; зато што ће тада Бог бити све у свему, и неће бити никаквог опадања од те радости, она ће само бесконачно да расте. Стварни верник има утеху предосећања вечног живота. Верник у модерног бога, немајући таквог предосећања и због тога немајући појма о Хришћанској радости, не може веровати у будући живот на исти начин; и заиста, ако до краја буде поштен према самом себи, мораће да призна да он у њега не може веровати уопште.

Постоје две основне форме таквог безверја, које се представљају као либералистичко веровање: протестантска и хуманистичка. Представа о будућем животу либералног Протестанта - коју, нажалост, дели све већи број оних који себе сматрају Католицима, па чак и Православним - као и све све остало што се односи на свет духовни, јесте минимално исповедање вере иза које се, уствари, крије вера у ништа. У увреженом мњењу будући живот се претворио у некакав сеновити доњи свет, место "заслуженог одмора" после живота испуњеног трудом. Нико нема јасну представу о том царству, зато што она не одговара никаквој реалности; то је, најпре, некаква емоционална пројекција, утеха за оне који радије не би да се суочавају са последицама свог стварног безверја.

Таква "небеса" су плод савеза Хришћанске терминологије и обичне посветовљености; она нису убедљива ни за кога, ко схвата да је компромис у тако важним, последњим питањима, немогућ; она неће завести ни искреног Православног Хришћанина, ни доследног нихилисту. Али компромис хуманизма је, ако ништа, још мање убедљив. Овде једва да постоји и претензија на то, да идеја одговара реалности; све постаје метафора и реторика. Хуманиста више уопште не говори о небесима, не барем озбиљно; али себи он, ипак, дозвољава да говори о "вечном", претежно у облику трештавих фраза, као што су "вечне вредности" или "вечни дух човечанства". Поставља се оправдано питање: да ли реч "вечни" уопште има икакво значење у тим фразама? У хуманистичком стоицизму "вечно" је редуковано на садржај толико танан и крхак, да се практично не може разликовати од материјалистичког и детерминистичког нихилизма који покушава - са извесним правом, сигурно - да га уништи.

У било којем случају, без обзира да ли се говори о либералном "Хришћанину", или о још либералнијем хуманисти, њихова неспособност да поверују у вечни живот укорењена је у једној те истој чињеници: они верују само у овај свет, они немају ни искуства, ни знања, ни вере у други свет и, што је најважније: они верују у "бога", који није довољно моћан да васкрсава мртве.

Иза своје реторике, и софистицирани Протестант и хуманиста потпуно су свесни да у њиховом универзуму нема места ни за Небеса, ни за вечност; њихов у потпуности либералан сензибилитет, међутим, тражи, не у трансцедентном, него у иманентном, извор за своје етичко учење, а њихова агилна интелигенција је, чак, способна да преобрати ову фауте де миеуц у позитивну апологију. Живети без наде у вечно блаженство и без страха од вечног бола представља - са њихове тачке гледишта - и "реализам" и "храброст"; за човека, обдареног либералним погледом на свет, није неопходно веровати у Небеса или Пакао, да би се живело животом праведника у овом свету. Такво је тотално слепило либералне свести према значењу смрти.

Ако и нема бесмртности, верује либерал, још увек је могуће водити цивилизован живот; "ако нема бесмртности" - далеко је дубља логика Ивана Карамазова у роману Достојевског - "све је дозвољено". Хуманистички стоицизам могућ је за извесне појединце и за извесно време; то јест, до тада, када се пуна импликација негирања бесмртности не окрене против њих самих. Либерал живи у рају за будале, који мора да пропадне пред истином ствари. Ако је смрт, како верују либерали и нихилисти, ишчезнуће личности, онда су и овај свет, и све што је у њему - љубав, доброта, светост, све - исто што и ништа; шта год да ради човек, његова делатност не оставља никакве последице, и цели ужас таквог живота сакривен је од човека само захваљујући снази његове воље да завара самог себе; "све је дозвољено", и ни нада у други свет, ни страх пред њим, не могу више да задрже човека од монструозних експеримената или самоубилачких сањарења. Ничеове речи су истините - и пророчке - када говори о новом свету, који произилази из таквог погледа:

"Од свега, што се раније сматрало истинитим, не сме се веровати ни једној јединој речи. Све, што се некада презирало као грешно, забрањено, недостојно и погубно, сво то цвеће данас цвета на најчудеснијим путевима истине."

Слепило либерала је директни претходник нихилистичког, или, још конкретније, бољшевичког морала; зато што овај није ништа друго, до доследна и систематска примена либералног безверја. Врхунска је иронија у томе, што управо оног тренутка, када се оствари заветна жеља Либерализма, да сво човечанство буде "ослобођено" од јарма трансцедентних норми, када буде ишчезла чак и притворна вера у други свет, управо у том тренутку живот, каквог га либерал зна или га прижељкује, постаје за њега немогућ; јер нови човек, произведен безверјем, у самом Либерализму може једино да види последњу од илузија које је овај желео да распрши.

У Хришћанском поретку и политика је, такође, била основана на апсолутној истини. Већ смо, у претходном поглављу, видели да се као главни богомдани облик управљања, у складу са Хришћанском Истином, јавља Православна Хришћанска Империја, у којој врховна власт припада Монарху, а управљање иде одозго надолу, посредством хијерархијске друштвене структуре. У следећој глави ћемо видети да политика која одбацује Хришћанску Истину мора да призна "народ" за свог врховног владара и да подразумева управљање које иде одоздо нагоре у формално "егалитарном" друштву. Очигледно је да један од та два облика владавине представља директну инверзију оног другог, будући да су супростављени у својим концепцијама, како у извору, тако и у циљу владавине. Православна Хришћанска Монархија - то је владавина, успостављена од Бога, усмерена, у крајњем смислу, на други свет, владавина која учи Хришћанској Истини и којој је основна намена спасење душа; нихилистичка власт, којој, како ћемо видети, највише одговара назив Анархија, јесте владавина коју су установили људи, оријентисана искључиво на овај свет, владавина у којој нема никаквог вишег циља, осим земаљске среће.

Као што можемо да наслутимо, либерална представа о власти покушава да помири две узајамно непомирљиве идеје. У XIX веку тај је компромис попримио форму "уставне монархије", што је био још један покушај да се стара форма споји са новим садржајем; данас су главни представници либералне идеје "републике" и "демократије" Западне Европе и Америке, од којих већина чува прилично несигурну равнотежу између сила власти и Револуције, исповедајући веру и у једно и у друго.

Наравно, немогуће је веровати у обе форме владавине са једнаком искреношћу и ревносту, а, истини за вољу, нико никада није ни веровао. Уставни монарси попут Луја Филипа сматрали су да то чине изјављујући да владају "по милости Божијој и по вољи народа" - по формули, чија два дела потиру један другог, што је подједнако јасно и анархистима и монархистима.

Власт је сигурна све док за своју основу има Бога, и Његову Вољу за свог водича; али ово, засигурно, није опис либералне форме владавине. Људи су ти, како либерали сматрају, који управљају, а не Бог; Сам Бог је, пак, "уставни монарх", Чија власт је потпуно делегирана народу, и Чије су функције данас чисто церемонијалне. Либерал верује у Бога са истим оним реторичким жаром, са којим верује и у Небеса. Владавина, уздигнута на таквој вери, у основи се мало разликује од владавине, установљене на потпуном безверју; и, без обзира на тренутно сачувану стабилност, она је очигледно усмерена у правцу Анархије.

Владавина може да се остварује или по милости Божијој, или по вољи народа; она мора веровати или у власт, или у Револуцију; компромис по тим питањима може бити само привидан, и само за извесно време. Револуција, као и безверје, које је увек прати, не може бити заустављена на пола пута; то је сила која се, једном се пробудивши, више не зауставља, све док не доведе до тоталитарног царства света овога. Историја последња два столећа није доказала ништа, ако није доказала управо то. Умирити Револуцију и понудити јој уступке, као што то либерали увек раде, показујући тиме да немају никакву истину којом би јој се супротставили, може, можда, да одложи, али не и да спречи постизање њеног циља. Супротставити, пак, Револуцији своју сопствену, другу револуцију, како год да се она називала: "конзервативна", "ненасилна" или "духовна", значи - не само показати потпуно непознавање ширине опсега и природе Револуције нашег времена, него уз то још и признати први принцип те Револуције: да стара истина више није истина, и да нова истина мора заузети њено место. У следећој глави развићемо ту мисао, подробније размотривши циљ Револуције.

У либералном погледу на свет, дакле - у његовој теологији, етици, политици, као и у другим сферама, о којима нисмо говорили - истина је ослабљена, омекшана, доведена у сумњу; у свим доменима, истина, која је некада била апсолутна, постала је мање сигурна, ако не и потпуно "релативна". Могуће је - а то је заправо једнако дефиницији либералног подухвата - за неко време сачувати плодове таквог система и истину у коју нисмо уверени или сумњамо у њу, али се ништа позитивно не може саздати на таквој несигурности, као ни на покушају да се она учини интелектуално респектабилном у различитим релативистичким доктринама о којима смо већ говорили. Нема, и не може бити, никаквог философског оправдања за Либерализам; његова оправдања, када и нису пука реторика, емоционална су и прагматична. Али најупечатљивија чињеница у вези либерала, за било којег сразмерно непристрасног посматрача, не састоји се толико у неадекватности његове доктрине, колико у његовом привидном забору те неадекватности.

Та чињеница, која из разумљивих разлога иритира добронамерног критичара Либерализма, има само једно уверљиво објашњење. Либерал се не узбуђује, чак ни због фундаменталних недостатака и противречја своје философије, зато што је његов примарни интерес негде другде. Ако се он не стара да утемељи политички и друштвени поредак на Божанској Истини, ако се он равнодушно односи према постојању Небеса и Пакла, ако он замишља Бога као пуку представу некакве нејасне безличне силе, то је због тога, што је он много непосредније заинтересован за циљеве овога света, и зато што му све остало изгледа магловито и апстрактно. Либерала може да интересује култура, образовање, бизнис, или просто животна задовољства; али у свим његовим занимањима потпуно одсуствује димензија апсолутног. Он не може, или неће, да размишља у категоријама коначних циљева. Жудња за апсолутном истином је ишчезла; прогутала ју је посветовљеност.

У либералном универзуму, наравно, истина - што ће рећи учење - потпуно је компатибилна са посветовљеношћу; али истина је много више него учење. "И сваки који је од Истине слуша глас мој." Нико није заиста тражио истину, ко није на крају своје потраге срео - било да прихвати, или да одбаци, Њега - Господа нашега, Исуса Христа, Који је "Пут и Истина и Живот". Истина која стоји насупрот света и бива укор било каквој посветовљености. Либерал, који сматра да је његов универзум безбедан од те истине,

подсећа на "богаташа" из приче, преоптерећеног својим световним интересима и мислима, који не жели да их се одрекне ради понизности, бедности и скромности, што су обележја правог трагача за истином.

Ниче је дао другу дефиницију Нихилизма или, пре, коментар дефиниције "нема истине" овако: "нема одговора на питање 'због чега?'" Нихилизам, дакле, тврди да нема одговора на суштинска питања, то јест, да нема позитивних одговора; а сам нихилиста - то је онај, који прихвата имплицитно "не", којим на та питања, како претпоставља, одговара васељена. Постоје, пак, два начина да се прихвати такав одговор. Први је - пут крајности, јасно и опширно изложен у програмима Револуције и Уништења; то и јесте прави, или активни Нихилизам, јер, по речима самог Ничеа, "Нихилизам... није само просто вера у то, да је све достојно уништења; не, нихилист још и сам упире раменом о плуг, сам руши". Али постоји, такође, и "умерени" пут, пут пасивног, или имплицитног нихилизма, о којем се овде и говори, нихилизма либерала, хуманиста, агностика, који, саглашавајући се са тим, да "нема истине", више не постављају себи коначна питања. Активни нихилизам претпоставља овај нихилизам скептицизма и безверја.

Тоталитарни нихилистички режими овог века предузимали су немилосрдна "преваспитавања" својих народа, и то је био интегрални део њихових програма. Од оних, који су били подвргнути том процесу, па макар он и кратко трајао, мало је ко избегао његовом утицају: у кошмарном окружењу неизбежно се губи осећај за реалност и истину. Много суптилније је "преваспитавање" - потпуно хумано по својим средствима, али не мање нихилистичко по својим последицама - које се практикује у слободном свету, а нигде се оно не спроводи тако истрајно и успешно, као што се то ради у његовом интелектуалном центру - у академском свету. Тамо је спољна принуда замењена унутрашњим убеђењем; тамо царује мртви скептицизам, сакривен испод остатака "хришћанског наслеђа", у које верује веома мали број људи, а са дубоким уверењем и још мањи. Научници су се данас одрекли своје основне обавезе - да саопштавају људима истину; а притворна "скромност" која покушава да сакрије ту чињеницу иза интелектуалистичког брбљања о "границама људског знања" није ништа друго, до још једна маска Нихилизма, коју либерални академици деле са савременим екстремистима. Младеж - док је још не "преваспитају" у академској средини - која још увек жуди за истином, бива учена не истини, него "историји идеја", или њене интересе скрећу ка "компаративним студијама", а свепрожимајући релативизам и скептицизам који се угувљују у главу таквим студијама, довољни су да у скоро сваком убију природну жудњу за истином.

Академски свет - а ово нису ни лаке, ни олако изговорене речи - постао је данас, у великој мери, источник духовне погибелји. Погубно је слушати или читати речи људи који не верују у истину. Још погубније је добијати, уместо истине, више знања и учености, који, представљени као циљ самим себи, постају - ништа више од пародије на саму истину којој су замишљени да служе, ништа више од фасаде иза које нема никакве садржине. Погубно је, чак, бити изложен основној врлини која још постоји у академском свету, поштењу најбољих његових представника - ако то поштење служи, не истини, него скептичкој учености, и тиме још успешније заводи људе ка јеванђељу субјективизма и безверја, које таква ученост прикрива. Погубно је, коначно, већ само живети и радити у атмосфери,

потпуно прожетој лажним представама о истини, у којој се Хришћанска Истина сматра неважном за главне академске преокупације, у којој они, који још увек верују у Истину, могу само повремено да повисе свој глас изнад скептицизма промовисаног академским системом. Зло, наравно, лежи првенствено у самом систему, утемељеном на неистини и, узгредно, у многим професорима, којима тај систем дозвољава, и подстиче, да ту неистину проповедају.

Либерал, човек од овог света, је човек који је изгубио своју веру; а губитак савршене вере је почетак краја поретка који се на тој вери подигао. Они који желе да сачувају углед истине, не верујући у њу нуде најмоћније оружје свим својим непријатељима; вера, која је само метафорична, самоубилачка је. Радикал напада либералну доктрину са свих страна, и завеса од реторике не представља никакву заштиту од снажног замаха његовог оштрог сечива. Либерал, под ударом тог постојаног напада, уступа корак за корак, и бива принуђен да призна истинитост оптужби против њега, неспособан да супротстави тој негативној, критичкој истини, своју сопствену, позитивну истину; све док се, на крају, после дугог и обично постепеног, преласка, изненада не пробуди, и не открије да је Стари Поредак, небрањен и тобоже необбрањив, већ свргнут, а да је нова, "реалистичнија" - и бруталнија - истина преузела власт на терену.

Либерализам је први стадијум нихилистичке дијалектике, како због тога што је његова вера празна, тако и због тога, што та празнина побуђује још већу нихилистичку реакцију - реакцију која, иронично, још гласније, него Либерализам, проглашава своју "љубав према истини" док, у исто време, заводи човечанство још један корак даље на путу заблуде. Та реакција представља други стадијум нихилистичке дијалектике: Реализам.

2. РЕАЛИЗАМ

Реализам о којем овде говоримо - генерички појам, за који сматрамо да у себи садржи различите форме "натурализма" и "позитивизма" је, у свом најпростијем виду, учење које је баш под именом "нихилизма" популаризовао Тургеев у свом роману "Очеви и деца". Лик Базарова у том роману представља тип "новог човека" 'шездесетих' година XIX века у Русији, тип плиткоумних материјалиста и детерминиста, који су озбиљно мислили (као Д. Писарев) да ће спас човечанству наћи изучавањем анатомије жабе, или да су доказали непостојање душе у човеку тиме, што се она не може наћи приликом обдукције. (Подсетимо се совјетских нихилиста, "нових људи" наших сопствених 'шездесетих', који нису успели да нађу Бога у Земљиној орбити.) Овај "нихилиста" је човек који не поштује ништа, не поклања се никаквом ауторитету, ништа (тако он мисли) не узима здраво за готово, све оцењује у светлу науке, прихваћене у својству апсолутне и искључиве истине, одбацује сав идеализам и апстракцију, у корист конкретног и чињеничног. Он је верник, укратко, у "ништа-осим", у редукцију свега што су људи некада сматрали "узвишеним", ствари од ума и духа, на ниже или "основно": на материју, чула, физичко.

Као супротност либералној неодређености, реалистички поглед на свет изгледа савршено јасан и једноставан. Место агностицизма и оклевајућег деизма заузима отворени атеизам; место магловитих "виших вредности" - голи материјализам и егоизам. Све је јасно у реалистичком универзуму - осим онога што је најважније и што највише захтева јасноћу:

његовог почетка и краја. Док је либерал неодређен у суштинским стварима, реалиста је детиње наиван: оне за њега, просто, не постоје; не постоји ништа, осим онога што је најочигледније.

Такав Реализам, наравно, противречи сам себи, независно од тога, да ли он поприма форму "натурализма" који покушава да успостави апсолутни материјализам и детерминизам, "позитивизма" који за свој циљ има негирање сваког апсолута, или доктринарног "агностицизма" који тако спремно држи говоранице о "немогућности спознаје" крајње реалности; о томе смо дискутовали у првом делу овог поглавља. Али та је расправа, наравно, чисто академске природе, јер се Реализам, логичка самопротивречност, уопште и не третира као философија. То је наивни, недисциплиновани начин размишљања практичног, рефлексивних несклоног човека, човека који, у нашем добу свеопштег и прекомерног упрошћавања, мисли да своје плиткоумне стандарде и идеје наметне целом свету; а ако га разматрамо на мало другачијем нивоу, то је, исто тако наиван, начин размишљања научника, везаног захтевима своје специјалности само за оно што је очигледно, када незаконито покушава да прошири научне критеријуме иза њима припадајућих граница. У последњем случају, треба усвојити корисну разлику између "наукологичке" и, њој супротне, легитимне науке; јер, мора се разумети да наше примедбе нису усмерене против саме науке, него против неодговарајуће експлоатације њених критеријума и метода, која је данас тако опште распрострањена.

Да ли је правилно називати такву 'философију' Нихилизмом? Или, тачније, да ли је она Нихилизам, у оном смислу, у којем смо ми дефинисали тај термин? Ако истина, у свом највишем смислу, представља знање почетка и краја свих ствари, познавање димензија апсолута; и ако је Нихилизам учење да нема такве истине; тада је јасно да они, који прихватају научно знање за једину истину и поричу оно што стоји изнад њега, јесу нихилисти у тачном смислу те речи. Обожавање чињеница ни у којем случају није љубав према истини; то је, како смо већ рекли, њена пародија. То је претпоставка да део може да замени целину, то је горди покушај да се сазида Вавилонска кула, скуп чињеница, да би се одоздо достигли висови Истине и Мудрости. Ипак, Истину можемо постићи само павши ничице, и прихвативши оно, што се даје одозго. Сва та фарса од "скромности" реалистичких научника и интелектуалаца, тих маловеера, није у стању да сакрије гордост њихове колективне узурпације Божијег Престола; они, у незнатности својој, своја марљива "истраживања" цене више од Божанског Откровења. За такве људе, такође, "нема истине"; и о њима можемо рећи оно, што је некада о грчким паганским научницима рекао св. Василије Велики: "Њихова страшна осуда биће још већа, због све те профане мудрости, зато што су, проучавајући са таквом јасноћом празне предмете, по својој вољи затварали очи за спознају Истине".

До сада још нисмо потпуно објаснили разлику између првог и другог стадијума Нихилизма. Већина либерала, такође, признаје науку за искључиву истину; по чему се, онда, реалисте разликују од њих? Разлика се састоји не толико у учењу - Реализам је, у извесном смислу, само илузија лишен и систематизован Либерализам - колико у нагласку и мотивацији. Либерал је равнодушан према апсолутној истини, такав однос је произашао од његове прекомерне привржености овом свету; код реалисте, са друге стране,

равнодушност према истини прелази у отворено непријатељство, а обична приврженост свету - у фанатичну преданост њему. За такве последице мора да постоји озбиљан разлог.

Сам реалиста би рекао да се разлог крије у његовој љубави према истини, која му не дозвољава веру у "вишу истину", која није ништа друго, до обична фантазија. Ниче је, верујући, уствари, у то, разлог видео у оном Хришћанском квалитету, који се окренуо против Хришћанства. "Осећај за истину, високо развијен у Хришћанству, на крају се побунио против неистинитости и умишљености свих Хришћанских интерпретација света и његове историје". Ако се схвате у одговарајућем контексту, може се наћи извесни дубљи смисао - мада делимичан и искривљен - у овим речима. Ниче се бунио, првенствено, против Хришћанства, значајно ослабљеног либералним хуманизмом, против Хришћанства у којем су бескомпромисна љубав и приврженост апсолутној истини били крајње ретки или су потпуно одсуствовали, Хришћанства које се претворило у морални идеализам, обојен естетичким начелима. Руски "нихилисти" били су, слично томе, у побуни против романтичарског идеализма "сувишног човека" који је живео у небулозном царству фантазије и бекства лишеног било какве врсте реалности, духовне или световне. Хришћанска Истина је исто толико далека од такве псеудодуховности, колико је и нихилистички Реализам. И Хришћанин и реалиста су опседнути љубављу према истини, вољом коју је немогуће обманути, страшћу да се дође до корена ствари, да се нађе њихов коначни узрок; оба, као незадовољавајући, одбацују било који аргумент, који се не односи на неки апсолут, који сам нема потребу за доказивањем; оба су страсни противници фриволности Либерализма, који одбацује сваки озбиљан приступ суштинским питањима, и који не доживљава људски живот као узвишени подухват, што овај, заправо, јесте. Управо ова љубав према истини осујећује покушај либерала да сачувају идеје и институције у које до краја не верују и које нису засноване на апсолутној истини. Шта је то истина? - за човека, за кога је то животно, горуће питање, компромис Либерализма и хуманизма постаје немогућ; човек који је, бар једном, свим својим бићем поставио себи такво питање, никада више неће моћи да се задовољи оним, чиме се свет задовољава, прихватајући оно што је заузело место истине.

Али није довољно поставити то питање; мора се наћи одговор, иначе ће положај запитаног бити још гори од оног пре. Хришћанин једини одговор налази у Богу и Његовом Сину; реалиста, пак, изван сваког контакта са Хришћанским животом и Истином, која га надахњује, поставља то питање у духовном вакуму, и спреман је да прихвати први одговор на који налети. Погрешно доживљавајући Хришћанство као још једну форму идеализма, он га одбацује, и постаје горљиви поклоник једине стварности која је очигледна за духовно слепо: овога света. Сада, колико год високо ми ценили поштење томе посвећеног материјалисте и атеисте, ни највеће човекољубље не може да нас натера да у њему препознамо љубав према истини, која га је, можда, првобитно инспирисала; он је, пре, жртва љубави према истини, која је скренула с правог пута, постала болест, и завршила у сопственој негацији. Мотиви реалисте, уствари, нису ни баш сасвим чисти: он тврди да зна оно, што се, према његовој сопственој теорији о знању, не може знати (као што смо видели, одрицање апсолутне истине само по себи је "апсолут"); а поступа он тако, зато што има неки скривени мотив, зато што поставља неке друге вредности овога света изнад истине. Немилосрдни реалиста и "трагач за истином", Ниче, заведен визијом "Натчовека", завршава буђењем воље за неистином и воље за моћи; марксистички

Реализам, у име револуционарног доба среће и благостања, завршава у владавини лажи и обмана каквих свет никада није видео. Љубав према истини, осујећена у достизању свог стварног објекта, проституише се у ирационали "циљ" и постаје принцип субверзије и деструкције; постаје непријатељ истине коју није могла да достигне, непријатељ било каквог поретка, који је у потпуности или делимично основан на истини и - на крају - непријатељ самој себи.

Она постаје, уствари, савршена пародија Хришћанске љубави према Истини. Док Хришћанин тражи коначни смисао свега, и не задовољава се, док не увиди да се он заснива на Богу и Његовој Вољи, реалиста, такође, све доводи у питање, али само зато, да би био у стању да укине било какав наговештај или тежњу ка било чему вишем, и да би све свео и упростио до најочигледнијег и "основног" објашњења. Док Хришћанин у свему види Бога, реалиста види само "расне односе", или "односе међу половима", или "начин производње".

Ако су Реализму и својствене такве Хришћанске особине, као што су искреност, и простодушност, које су савршено туђе либералној свести, он их, ипак, користи само зато, да би се придружио либералном нападу на Хришћанску Истину, и да би тај напад довео до његовог логичног завршетка: потпуног укидања Хришћанске Истине. Оно, што је са пола снаге започело у Либерализму, добило је пуну снагу замаха у Реализму и сада притишће ка свом катастрофалном крају. Ниче је предвидео "тријумф Нихилизма" у нашем веку; Јаков Бурхардт, тај разочарани либерал, у њему је видео наступање епохе диктатора који ће бити "терриблес симплициатеурс". Обистињавање тог пророчанства у домену политике увелико је било почело са Лењином и Стаљином, Хитлером и Мусолинијем и њиховим радикално "простим" решењима најсложенијих проблема. У дубљем смислу, нихилистичко "упрошћавање" може се видети у свеопштем престижу којим се данас користи најнижи степен научног знања, баш као и у примитивним идејама људи попут Маркса, Фројда и Дарвина, које прожимају практично целу савремену мисао и живот.

Ми кажемо "живот", зато што је важно увидети да нихилистичка историја нашег века није нешто наметнуто споља или одозго, или барем није претежно била таква; она је, пре, била предусловљена и била је одгојена на нихилистичком тлу, дуго припреманом у људским срцима. Управо из нихилизма баналности, из свакодневног нихилизма који се показује у животу, начину размишљања и стремљењима обичних људи, проистекли су сви ужасни догађаји нашег века. У том смислу веома је поучан Хитлеров поглед на свет, због тога што се у њему најекстремнији и најмонструознији нихилизам почива на темељу сасвим уобичајеног - типичног, чак - Реализма. Он је делио свеопшту веру у "науку", "прогрес" и "просвећивање" (мада, не, наравно, и у "демократију") и био приврженик практичног материјализма који презире свако богословље, метафизику, било какву мисао или активност која се односи на неки други свет осим оног који је "овде и сад", и поносан на чињеницу да поседује "дар да све проблеме своди на њихову најпростију основу". Он је гајио примитивни култ ефикасности и утилитарности који су отворено толерисали "контролу рађања", исмевао институцију брака, као пуко озакоњење сексуалног импулса, који би требало да буде "слободан", поздрављао стерилизацију "неподобних", презирао "непроизводне елементе", као што су били монаси, у кремацији мртвих није видео ништа друго до "практично" решење питања и без колебања користио пепео или чак кожу и сало

покојника у производњи. Он је поседовао квазианархистичко неповерење према свим светим и часним институцијама, конкретно - према Цркви, са њеним "празноверјем" и свим "застарелим" законима и обредима. (Већ смо спомињали његово гнушање према институцији Монархије, које је било одлучујући фактор у његовом одбијању да прихвати титулу императора.) Имао је наивно поверење у "природног човека", "здраву животињу" која презире Хришћанске врлине, конкретно - девичанство, које је сметало "природном функционисању" тела. Он се пристојно одушевљавао савременим удобностима и машинама, а посебно аутомобилима, и осећањем брзине и "слободе", које он даје.

Веома мало од тог грубог Њелтансцхаунг-а данас не деле, у извесном степену, наравно, милиони наших савременика, посебно млади, који себе сматрају "просвећеним" и "ослобођеним", веома мало од тога, још, није постало типично "модерно". Управо на основи таквог Реализма, у којем није остало нимало места за "компликовани" Хришћански поглед на живот и врхунски важне чињенице духовног света, буја данас највеће празноверје и најочигледније сујеверје. Добронамерни људи се надају да ће, критикујући ирационализам и штитећи "разборитост", "науку" и "здрав разум", успети да спрече појављивање другог Хитлера; али изван контекста Хришћанске Истине те вредности, сачињавајући свој сопствени Реализам, не спречавају, него, напротив, припремају долазак новог "страшног упроститеља". Најефикаснији савремени "упроститељи" данас су властодршци Совјетског Савеза, који су направили нову религију од "науке" и "здрвог разума"; грубо се вара свако ко од тих најпразновернијих људи очекује одбрану било какве вредности која одбрану заслужује.

Реализам несумњиво припада "духу времена" и сви који осећају да су они од тог "духа", морају да му се прилагоде. Тако и хуманизам, имајући раније, у опуштенијим временима, идеалистичкији и либералнији колорит, налази да је неопходно "мењати се са временом" и усваја много реалистичнији тон. Они наивнији су основали нову, хуманистичку "религију", која себе изједначава са "науком" и "прогресом", уздижући на степен догме сопствена противречја, о којима смо већ говорили; такви људи су у стању да чак и у марксизму виде врсту "хуманизма". Али чак и код најсофистициранијих савремених хуманиста, код најобразованијих научника и државника, непогрешиво се може наћи реалистички тон. Он се манифестује, например, у инвазији научних метода и ставова последњих упоришта класичних хуманистичких дисциплина; ни један савремени интелектуални делатник, ма у ком пољу делао, не осећа се сигурним, ако његов рад није до максимално могућег степена "научан" (што често, наравно, значи "науколошки"). Реализам може да се исто тако види и у стоичком, световно усмереном, а често и циничном, тону свих - осим оних најнаивнијих (или религиозних) - савремених хуманиста; њихова уображена "слобода од илузија" такође је била, у великој мери, разочарење; сада они "знају више", да би веровали у "више истине" које су доносиле утеху њиховим очевима.

Хуманизам се, укратко, ускладио са Реализмом - и, како он мисли, са реалношћу: у преласку од Либерализма ка Реализму хуманиста види не само ослобађање од илузија, него и процес "сазревања". Православни Хришћанин, наравно, у томе види нешто сасвим друго. Ако је функција Либерализма била само да димом "толеранције" и агностицизма замагли више истине које се тичу Бога и духовног живота, задатак Реализма којег

разматрамо овде јесте да те истине - поништи. На другом стадијуму развоја ниhiлистичке дијалектике, Реализму, Небеса су постала затворена за погледе људи, и људи су одлучили да никада више не одвајају свој поглед од земље, те да живе само у овом свету и само за њега. Ова реалистичка одлука је присутна, у једнакој мери, како у привидно невином "логичком позитивизму" и научном хуманизму, тако и у очито сатанским феноменима бољшевизма и национал-социјализма. Последице ове одлуке сакривене су од онога ко је доноси, јер оне укључују ону реалност, за коју је Реализам слеп: реалност која се налази и испод и изнад граница уског реалистичког универзума. Нама предстоји да видимо како затварање Небеса ослобађа неочекиване силе подземља које од ниhiлистичког сна о "новој земљи" праве кошмар, и да видимо да реалистички "нови човек" све мање подсећа на митско "високоразвијено" савршено људско биће, а све више на правог "подчовека", до сада непознатог људском искуству.

Сада морамо да истражимо следећи корак у прогресу Ниhiлизма, који води до овакве завршнице: Витализам.

3. ВИТАЛИЗАМ

Либерализам и Реализам су водили човека, цели један век и мало више, низбрдо, лажним путем, чији би крај, ако се са пута не скрене, требало да буде нешто попут једне од оних "обрнутих утопија" о којима тако често данас слушамо - још страшнији "врли нови свет", можда, нечовечни технолошки свет у којем се сви овоземаљски проблеми решавају на рачун поробљавања људске душе. Ова утопија рационалног планирања изазвала је многобројне протесте у име заштите стварних и личних, неиспланираних и несистематизованих потреба човекове природе, као не мање суштинских, чак и за чисто земаљску "срећу", од очигледнијих материјалних потреба; протесте, изнад свега, у име "живота", који ће, ма шта се под њим подразумевало, бити несумњиво угушени у реалистичком рају.

Главни интелектуални подстицај виталистичког покрета била је реакција против помрачења виших истина, насталог реалистичким "упрошћавањем" света, која је, мора се признати, са друге стране условила потпуну пропаст Витализма на том пољу. Немајући довољне основе, или чак потпуно несвесни Хришћанске Истине, они, који су се латили да исправљају радикалне недостатке Реализма, изумели су и лекове који су се показали не само слабим, него и активно штетним, лекове који су били стварни симптоми још сложенијег стадијума болести коју су били предодређени да лече.

Јер, баш као што је Реализам, реагујући против неодређености Либерализма, осудио себе на јаловост прихватањем либералне замагљености виших истина, исто је тако Витализам, борећи се против Реализма, сопствене наде поткопао преузимајући за своју основу реалистичку критику апсолутне истине. Ма колико Витализам патио за "духовним" и "мистичним", он их никада неће тражити у Хришћанској Истини, зато што је она за њега исто толико застарела, колико и за најслепљег реалисту. За виталистичку тачку гледишта типичан је ламент В.Б. Јеитса из његове аутобиографије: "Не подносим Хакслија и

Тиндала, зато што су ме лишили простодушне религије мог детињства...". Какво год да је психолошко оправдање оваквог става, оно нема никакве везе са истином; а последице нису ништа друго - до веома штетне. Нема ни једне форме Витализма, која није натуралистичка, чији цели програм не почиње и не завршава се у овом свету, чије тумачење било којег другог света није ништа друго, до пародија. Пут Нихилизма је, приметимо поново, "прогресиван"; заблуде претходних стадијума понављају се, и умножавају, у следећем.

Ни говора нема о томе да се Витализам враћа Хришћанској - или било каквој другој - истини. Постоји, међутим, неизбежно, међу виталистима, извесна претензија управо на то. Многи критичари су учавали "псеудорелигиозни" карактер чак и марксизма, мада се тај епитет може применити само на погрешно усмерену ревност његових занесенијих приврженика, а никако не и на саму доктрину, која је сувише очигледно антирелигиозна у својој суштини. У Витализму питање "псеудо-религије" постаје много озбиљније. Ту потпуно разумљиви ламент над изгубљеним духовним вредностима, са једне стране доводи до субјективних фантазија и (понекад) до стварног сатанизма, које људи који немају моћ духовног расуђивања, доживљавају као откровења "духовног" света, а са друге стране доводи до ни на чему основаног еклектицизма који црпи идеје из свих могућих времена и култура и успоставља потпуно произвољну везу између њихових појединачних, лоше схваћених фрагмената и сопствених, неоснованих концепција. Интегрални елементи многих виталистичких система јесу псеудодуховност и псеудо-традиционализам, једно од њих, или обоје. Због тога се треба обазриво односити према онима који изјављују да се спремају да обнове "духовни" смисао живота, а посебно према онима који себе називају савезницима или присталицама "Хришћанства". "Духовне" заблуде су много опасније од било којег обичног материјализма, и у трећој глави ове књиге ми ћемо увидети да већи део онога што данас слови за "духовност", уствари представља "нову духовност", рак, порођен Нихилизмом, који се лепи за здраве организме да би их разорио изнутра. Таква тактика директно је супротна дрском реалистичком нападу на истину и духовни живот; али то је, не мање, нихилистичка тактика, и то још напреднија и савршенија.

На интелектуалном нивоу, Витализам представља одбацивање Хришћанске Истине заједно са извесном псеудодуховном претензијом. Међутим, чак и схвативши ово, нећемо бити спремни да у потпуности разумемо суштину виталистичког покрета, ако се пре тога не упознамо са духовним стањем људи који су постали његови носиоци. У Либерализму и Реализму нихилистичка болест још увек је површинска; углавном је то још увек ствар философије, ограничена на интелектуалну елиту. У Витализму се, пак - као већ и у марксизму, најекстремнијој манифестацији реалистичке свести - та болест развија не само квалитативно, него и квантитативно; по први пут и обични људи почињу да показују симптоме Нихилизма, који је раније био ограничен на неколицину.

Та се околност, несумњиво, налази у савршеној сагласности са унутрашњом логиком Нихилизма, пошто он, као и Хришћанство које је призван да уништи, стреми ка универзалности. До средине XIX века најосетљивији мислиоци наслутили су перспективу "пробуђених" маса, којима ће се окористити "ужасни упроститељи", а у времену Ничеа, најсилнијег "пророка" Витализма, то предосећање прерасло је у увереност. Ниче је могао да види како "смрт Бога баца своје прве сенке на Европу" и - мада је "догађај сам по себи

био сувише велики, сувише удаљен, сувише превазилазио могућности поимања за већину људи, да би се претпостављало да ће саопштење о њему доћи до њихове свести" - ипак је његово наступање било извесно, а људи попут Ничеа били су "прворођена и превремено рођена деца наступајућег века" - века, подсетимо се, нихилистичког тријумфа.

Хришћанска Истина, коју је подривао Либерализам, а Реализам отворено нападао, није само философска истина, него Истина живота и спасења; и када међу масама, васпитаним на тој Истини, почиње да узима маха убеђење да она није више достојна поверења, као резултат се не добија просто урбани скептицизам којим се теше малобројни либерали, него духовна катастрофа гигантских размера, чије ће се последице осећати у свим сферама људског живота и мисли. Мислиоци попут Ничеа видели су прве сенке те катастрофе и били су у стању да више или мање подробно опишу и предвиде неке од њених последица; ипак, те се последице манифестују у великим размерама тек када ове сенке почну да се прикрадају у срца милиона људи. Крајем XIX века све већи број сасвим обичних људи започиње ту неуморну потрагу - слика, толико својствена нашем савременом животу - за заменом Бога, Који је умро у њиховим срцима. Тај немир постаје главни психолошки подстицај Витализма, његова сировина, коју мајстори, надахнути тренутно актуелним ветровима "духа времена" обликују по моделу управо разматраних интелектуалних претпоставки. Ми смо склони, можда, да размишљамо о том немиру углавном са тачке гледишта његове експлоатације од стране нихилистичких демагога, мада је он, такође, био важан стимуланс виталистичкој уметности и религији. А присуство те компоненте у већини виталистичких појава објашњава због чега - за разлику од привидног "здравља" Либерализма и Реализма - Витализам показује симптоме, не само интелектуалне девијације, него и духовне и психолошке дезоријентације.

Било би добро да, пре него што пређемо на разматрање формалних манифестација Витализма у области философије и уметности, бацимо мало ближи поглед на неке опште манифестације тог неартикулисаног немира који прожима све њих. Да ли је он заиста, као што ми тврдимо да јесте, на крају крајева, карактеристика Нихилизма? Многи ће приговорити да је његово значење преувеличано, да је то, просто, нова форма нечега што је одувек постојало, да је то смешни покушај да се нешто тако обично удостоји узвишеног имена Нихилизма. Овакво мишљење, несумњиво, има неку основу; ипак, тешко се може порицати да се то, што данас сусрећемо, у неколико најважнијих аспеката разликује од свега што му је претходило. По први пут у целој историји, немир се распрострањује у размерама толико широким, да постаје скоро свеопшти; "нормални" лекови, лекови здравог разума, изгледа да на њега опште не могу да делују, него га, напротив, само појачавају; његов правац је доведен тачно у паралелу са ширењем модерног безверја, тако да, чак и ако један није узрок другом, оба представљају паралелну манифестацију једног те истог процеса. Ове три тачке су тако чврсто повезане, да их у дискусији која следи ми нећемо раздвајати, него ћемо их разматрати заједно.

Фашистички и национал-социјалистички режими су били највештији у експлоатисању свеопштег немира и умешно су га користили за сопствене циљеве. Али "чудна" је то чињеница, "чудна" само за онога ко не схвата карактер модерног доба - да се тај немир није прекинуо са поразом његових експлоататора, него је, напротив, од онда добио на интензитету и - што је "најчудније" од свега - да је особито ојачао у високо развијеним

земљама демократске и либералне идеологије, земљама највише благословеним световним просперитетом, док се у осталим, пак, "заосталим" земљама његово јачање налази у пропорционалној зависности од њиховог приближавања тим циљевима. Успокојити тај немир не може ни рат, ни либерални идеализам, ни просперитет - као ни, узгред буди речено, марксистички идеализам, јер је совјетски просперитет произвео исти овај феномен; ти лекови су неефикасни, јер се болест налази на дубини коју они не могу досегнути.

Можда се тај немир најупадљивије манифестује у порасту преступништва, особито код младежи. У већини претходних епоха злочин је био локализовани феномен, имао је очигледне, разумљиве узроке, у људским страстима - похлепи, похоти, зависти, љубомори и сличном; није било ничег више до бледе представе о злочину који је постао карактеристичан за нашу епоху - злочина којем једино одговара назив који тако радо користи данашња авангарда, мада у другом, нихилистичком контексту: злочина "апсурдног".

Дете убија родитеља, или родитељ дете; савршено непознатог човека претуче - али не и опљачка - појединац или цела банда; такве "банде" тероришу цело суседство, беспослено лутајући, бесмислено ратујући једне против других: и, због чега? То је време "мира" и "просперитета", када злочинци бивају како из "најбољих", тако и из "најгорих" елемената друштва, и када нема никаквог "практичног" објашњења за њихово понашање, а често постоји потпуни презир према опрезности или последицама. Када оне који су починили такве злочине питају да објасне своје поступке, сви одговарају отприлике исто: био је то "импулс", "побуда", или је злочинац осећао садистичко задовољство док је чинио злочин, или је повод био апсолутно неадекватан почињеном злочину: досада, пометеност, увређеност. Укратко, они уопште не могу да објасне своје поступке, за њих нема разумљивог мотива и, што је можда најбитније и што највише поражава, за такве злочине нема кајања.

Постоје, наравно, и други, не тако насилнички облици свеопштег немира: страст према кретању и брзини, особито изражена у правом култу аутомобила (ову страст смо већ приметили код Хитлера); свеопшта приврженост телевизору и биоскопу, чија се основна функција своди на то, да пружи неколико часова бега од реалности, како помоћу свог еклектичког и "узбудљивог" садржаја, тако и помоћу хипнотичког дејства самих техничких средстава; растуће примитиван и дивљачки карактер савремене популарне музике, поготово цеза, који најтачније одражава стање савремене душе; култ физичке способности у спорту и - као његов део - нездраво обожавање "младости"; преовладавање и свеопшта попустљивост према сексуалном промискуитету којег многи, наводно одговорни припадници старијег покољења оправдавају као показатеља "отворености" савремене младежи и као само још једну форму "отвореног", "експерименталног" односа према животу, тако силно потстицаног у уметности и науци; неуважавање власти, подстицано распрострањеним мњењем које не признаје никакве вредности, осим "тренутних" и "динамичних" и које одводи "најидеалистичкије" настројени део омладине на демонстрације протеста против "репресивних" закона и институција.

У таквим феноменима "активност" је очигледно бег - бег од досаде, од бесмислености, а најтачније - од празнине, која је обухватила срца која су се одрекла Бога, Истине Откровења - и морала и савести, основаних на тој Истини. У сложенијим манифестацијама виталистичког импулса, на које ћемо сада да обратимо пажњу, делује иста та психологија. За сада ћемо само дати сугестију о обиљу тих манифестација, зато што ћемо касније детаљније проучити њихову улогу у облицима "нове духовности".

У политици су најуспешнији облици Витализма били Мусолинијев култ активизма и насиља и Хитлеров, још мрачнији, култ "крви и тла"; њихова природа је превише добро позната садашњем поколењу и не треба је даље објашњавати. Данас, када се стрелица политичког барометра тако јасно помера "улево", можда, пак, није толико очигледно, колико дубоко се простирало деловање тих покрета четрдесет година раније. Осим маса, отсечених од својих корена, које су главни објекат њихове експлоатације, нихилистички демагози су нашли ватрену подршку, мада не задуго, у довољно значајном броју људи који су припадали интелектуалној и културној авангарди. Мало ко од њих је прихватио нацизам или фашизам као "нову религију", али су их зато многи поздравили као противтежу демократији, "науци" и "прогресу" (то јест, Либерализму и Реализму) који су, како се чинило, обећавали будућност коју ниједан осетљив човек није могао да замисли без стрепње; њихов динамизам, "животност" и псеудо-традиционализам изгледали су заводљиво "освежавајуће" многим, који су удисали загушљиву интелектуалну атмосферу тог времена.

Такво је и деловање и утицај савремене уметности, чији протест против беживотног академског "реализма" води у најнеочекиваније области. Нови и егзотични извори и утицаји нађени су у уметности Африке, Истока, јужних мора, праисторијског човека, деце, лудака, а такође у спиритуализму и окултизму. Непрекидно експериментисање, постојана потрага за "новим" формама и техникама постали су норма; уметност се, изнад свега, надахњује "дивљим", "примитивним", "спонтаним". Као и футуристи у свом манифесту (мада сам футуризам тешко да се може назвати уметношћу), и најтипичнији модерни уметници величају у својим радовима "сваку врсту оригиналности, смелости, крајњег насиља", и они верују да су "наше руке слободне и чисте, да бисмо могли почети све изнова".

Уметник је, сагласно виталистичком миту, "створац", "геније", он је "инспириран". У његовој уметности Реализам је трансформисан "визијом"; то је знак и пророчанство "духовног буђења". Уметник је, укратко, "чаробњак" у свом сопственом царству, у истом оном смислу у којем је то Хитлер био у политици: и у једном и у другом случају, није истина, него је субјективно осећање то, које царује.

У религији - или, да се прецизније изразимо, у псеудорелигији - немирно експериментаторство, карактеристично за Витализам, манифестује се у још разноврснијим формама, него у школама модерне уметности. Постоје, на пример, секте, чије је божанство неодређена иманентна "сила"; различити правци "нове мисли" и "позитивног мишљења" стреме да укроте и искористе ту "силу", као да је то нека врста електричне струје. Њима су јако блиски окултизам и спиритизам, а такође и неке патворене форме "источне мудрости"

које су престале чак и да се претварају да их "интересује" Бог, да би отворено призивале непосредне "силе" и "присутности".

Религиозни Витализам манифестује се, такође, и у широко распрострањеном култу "спознаје" и "самореализације". У прилично уздржаној форми, он је присутан код поклоника савремене уметности и "стваралачког чина" и "визије", који ту уметност надахњују. Неразборита потрага за "просветљењем", каква се води под утицајем зен-будизма, екстремнија је форма овог култа; а тобожње "религиозно искуство", стимулисано разним наркотицима је, вероватно, његово "редуцтио ад абсурдум".

Такође, чине се покушаји да се исфабрикује псеудо-пагански култ "природе", пре свега на основу њених "примарних", "базичних" елемената: земље, тела, секса. Ничеов Заратуистра - свемогући пророк тог култа - централна је тема у делима Лоренса и других романописаца и песника нашег века.

Ту је и покушај, у већини облика "егзистенцијализма" и "персонализма", да се религија сведе на ништа више од личног "сусрета" са другим човеком и - понекад - са мутно схваћеним "богом"; или, у патолошком, атеистичком "егзистенцијализму" - да се направи религија од "бунтовништва" и обесног самопоклоњења.

Све ове виталистичке манифестације "религиозног импулса" деле заједничко непријатељство према било каквом стабилном и непромењивом учењу или институцији, као и огромни интерес и стремљење ка достизању "тренутних" вредности "живота", "виталности", "искуства", "спознаје" или "екстазе".

Издвојили смо најупечатљивије црте Витализма и дали неке сугестије о његовим размерама; али сам термин тек треба да објаснимо, и да разоткријемо његов нихилистички карактер. Као што смо већ видели, Либерализам је подривао Истину својом индиферентношћу према њој, чувајући, ипак, углед њеног имена; а Реализам ју је нападао у име неке мање, парцијалне истине. Супротстављајући се и једном и другом, Витализам сасвим престаје да има било какав однос према истини; он је у целости посвећен стварима сасвим другачијег реда.

"Неистинитост било каквог мишљења, писао је Ниче, не представља за нас никакав аргумент против њега... Питање је само у томе, колико то мишљење следи живот, одржава га..." Тамо, где почиње овакав прагматизам, Нихилизам прелази на стадијум Витализма, који можемо дефинисати као елиминацију истине у својству критеријума човековог деловања, и њену замену другим стандардом: "оним што живот даје", "виталношћу"; ту се живот и истина, коначно и дефинитивно, разилазе.

Витализам је напреднија врста Реализма; делећи са овим уски поглед на реалност и бригу да се све узвишено сведе на најниже могуће, Витализам наставља да остварује реалистичку намеру и носи је један корак даље. Тамо где Реализам покушава да апсолутну истину васпостави одоздо, Витализам констатује неуспех тог пројекта у светлу још "реалистичкије" спознаје, да ни "доле" нема апсолута, да је једини непромењиви принцип у овом свету - сама промена. Реализам своди натприродно на природно, оно што је дато

Откровењем на рационално, истину на објективност; Витализам, пак, иде још даље и све своди на субјективно искуство и доживљај. Свет који се реалисти чинио тако чврст, истина која му се чинила тако сигурна, расипа се у виталистичком поимању света у прах, мисао нема више на чему да се заустави и умири, све је прогутано кретањем и акцијом.

Логика неверја неумољиво води ка Бездану; онај који се не врати истини, мора да следи заблуду до њеног краја. Исто то ради хуманизам који, бивши заражен реалистичком инфекцијом, коначно подлеже бацилу Витализма. За ову чињеницу не треба бољег доказа од "динамичних" критеријума који окупирају све већи део области формалне критике литературе и уметности, а владају чак и у расправама по питањима религије, философије и науке. Нема особина које се боље оцењују у свим овим пољима, него што су "оригиналност", "експериментализам", или "узбудљивост"; а питање истине, ако се уопште и поставља, брзо се потискује у задњи план и замењује субјективним критеријумима: "интегритета", "аутентичности", "индивидуалности".

Такав приступ је отворени позив на опскурантизам, да не кажемо шарлатанство; а ако ово и може да се одбаци као искушење за виталисту које још није постало правило - ни у ком случају није могуће игнорисати растуће вулгаран опскурантизам којег виталистички темперамент толерише, па чак и бодри. У савременој интелектуалној клими све је теже водити разумни разговор са апологетама Витализма. Ако, на пример, покушамо да докучимо у чему је смисао неког савременог уметничког дела, рећи ће нам да оно нема "смисла", да је то "чиста уметност" и да се оно може само "осетити", а ако критичар није у стању да га правилно "осети", он нема право да о њему било шта прича. Покушај да се уведе било какав критеријум критике, чак најелементарније и техничке природе, судара се са аргументом да се стари критеријуми не могу примењивати на нову уметност, да су они превише "статични", "догматични" или просто застарели, да се о уметности данас може говорити само са тачке гледишта њеног успеха у остваривању сопствене, јединствене и непоновљиве, намере. Ако у неком уметничком делу критичар примети морбидне или нељудске намере, објасниће му се да је оно тачан одраз "духа времена", а да је онај који мисли да би уметност морала да буде и нешто више, просто наиван. Последњи аргумент је, наравно, један од омиљенијих у било којој авангарди данашњице, била она литерарна, философска или "религиозна". За људе, заморене од истине, довољно је и то, да ствар "јесте", да је она "нова" и "узбуђујућа".

Ово су, можда, разумљиве реакције на превише литераран и утилитаран приступ Либерализма и Реализма таквим сферама, као што су уметност и религија, јер оне користе језик, потпуно различит од прозаичног језика науке и бизниса; да бисмо их ефикасно критиковали, морамо да разумемо њихов језик и да знамо шта је то, што они покушавају да кажу. Али оно што је сигурно, то је да оне покушавају нешто да кажу: све што човек ради има смисао, и сваки озбиљан уметник и мислилац покушава да саопшти нешто својим делом. Ако се, пак, каже да дело нема смисао, да оно само има жељу да изрази "дух времена", или да уопште нема никакву жељу за комуницирањем, онда ће управо то и бити његов смисао, и то веома злослутан, који сигурно неће промаћи компетентном критичару. Нажалост, али и веома илустративно, задатак критике данас је практично поистовећен са задатком апологетике; општеприхваћено је мишљење да је улога критике у томе, да објасни неупућеним масама "најновије надахнуће" "стваралачког генија". На тај начин,

пасивно прихватање заузима место активног разумевања, а "успех" - успех "генија" у остваривању своје намере, без обзира на природу намере - замењује врлину. Према новим критеријумима, Хитлер је такође био "успешан", све док "дух времена" није показао да није у праву; авангарда и њени хуманистички "сапутници" немају данас никаквих аргумената против болшевизма, осим да је, за разлику од национал-социјализма, који је био "експресионистички" и "узбудљив", болшевизам потпуно прозаичан и реалистичан.

Ипак, зараженост хуманизма Витализмом можда најбоље на видело износи његов чудни аксиом, романтичан и скептичан у исто време, који каже да се "љубав према истини" никада не завршава, зато што никада не може да буде испуњена, да је цели живот једна константна потрага за нечим, за шта нема наде да се нађе, константно кретање, које никада неће - нити треба - да зна за одмор. Софистицирани хуманиста врло лепоречиво може да опише тај нови основни принцип свих научних и академских истраживања као потврду "привремености" природе сваког знања, као одраз никада задовољеног, увек радозналост људског ума, или као део мистериозног процеса "еволуције" или "прогреса"; али стварно значење таквог става је јасно. Оно представља последњи покушај неверника да сакрије своје напуштање истине иза облака узвишене реторике и, још јасније, то је у исто време уздицање ситничаве радозналости на место које је некада заузимала искрена љубав према истини. Сасвим је тачно рећи да се, баш као и њој аналогна - похота, радозналост никада не завршава и никада не бива задовољена; али човек је створен за нешто више од тога. Он је створен да би се уздигао изнад радозналости и похоте, до љубави, и да би, кроз љубав, постигао истину. То је елементарна истина људске природе, а да бисмо је спознали, потребна нам је нека врста простоте. Интелектуална тричавост савременог хуманизма исто је толико далека од такве простоте, колико је далека од Истине.

Привлачност Витализма је психолошки потпуно разумљива. Само најбезосећајније и људе без икаквог дара запажања може дуго времена да задовољава мртва вера Либерализма и Реализма. Прво екстремни елементи друштва - уметници, револуционари, масе лишене корена, а затим, један за другим, хуманистички чувари "цивилизације" и, на крају, чак и најуваженији и најконзервативнији слојеви друштва бивају обухваћени неким унутрашњим неспокојством, немиром који их тера да траже нешто "ново" и "узбуђујуће", али шта, заправо - нико од њих тачно не зна. Нихилистички пророци, на које су раније гледали са презиром, улазе у моду, како човечанство почиње да дели њихово неспокојство и предосећања; њих постепено укључују у хуманистички пантеон и од њих траже визије и открићења која би извела човечанство из бесплодне пустиње у коју га је завео Реализам. Иза тривијалног сензационализма и еклектицизма који карактеришу савремени тренд ка "мистицизму" и "духовним вредностима", лежи дубока глад за нечим суштинскијим, од онога што су дали или могу дати Либерализам и Реализам, глад коју су разни видови Витализма у стању само да раздраже, а никако не и да утоле. Људи су одбацили Сина Божијег Који, чак и данас, жели да пребива у њима и донесе им спасење; налазећи неиздржљивом ту празнину, коју је оставило то одбацивање, они се бацају у наручје лудацима и мађионичарима, лажним пророцима и религиозним софистима, тражећи у њима реч живота. Али та реч, дата тако спремно, када покушају да је понове, сама се у њиховим устима претвара у прах.

Реализам, у својој бесној страсти за истином, уништава истину; на исти начин Витализам, у својој врлој потрази за животом, испушта задах смрти. Витализам последњег столећа је непогрешиви симптом заморености света, и његови пророци - још јасније, него било који философи мртвог Либерализма и Реализма које су нападали - били су најавна краја Хришћанске Европе. Витализам је производ - не "свежине" и "живота" и "непосредности" које тако безнадежно и очајно траже његови следбеници (управо због тога што им недостаје) - него, напротив, производ духовне погибелји и безверја који представљају претпоследњи стадијум умируће цивилизације, цивилизације коју они мрзе. Не треба бити приврженик Либерализма и Реализма, против којих је реаговао Витализам, да би се увидело да је Витализам превише јако реаговао и да се његов противотров, примењен против несумњиве болести, показао као још моћнија инјекција истог тог нихилистичког бацила који је проузроковао болест. После Витализма може да следи само још један, коначни стадијум, кроз који Нихилизам може да прође: Нихилизам Уништења.

4. НИХИЛИЗАМ УНИШТЕЊА

Овде, напослетку, наилазимо на практично чисти Нихилизам, чија се мржња против стварања и против цивилизације не може умирити, све док их не сведе на апсолутно ништавило. Нихилизам Уништења, као ниједна друга форма Нихилизма, карактеристичан је управо за наш век. Деструкција је постојала у довољно широкој размери и пре, и тада је било људи који су се "прославили" рушењем; али никада, све до нашег времена није постојала доктрина и осмишљени план уништења, никада раније ум човека није себе толико изокренуо, да би нашао оправдање за то очигледно сатанско дело, и да би сачинио програм за његово извршење.

Чак и код уздржанијих нихилиста, неизоставно, могли су се приметити јаки наговештаји јеванђеља разрушења. Реалиста Базаров у роману И.С. Тургенева "Очеви и деца" изјављивао је да "нема ни једне једине институције у нашем друштву, која не би требала да буде уништена". Ниче је писао: "Ко хоће да ствара, мора прво да сруши и разори општеприхваћене вредности". Манифест футуриста - налазећи се једнако близу, како чистом Нихилизму, тако и Витализму, глорификовао је рат и "уништавајућу руку анархисте". Већина реалиста и виталиста су јавно признавали да је њихов циљ - рушење Старог Поретка и укидање апсолутне истине.

У чистом Нихилизму, међутим, оно што је за претходне периоде било само пролог, постаје циљ себи самом. Ниче је прокламовао основни принцип сваког нихилизма, а пре свега апологију Нихилизма Уништења, реченицом: "Нема истине, све је дозвољено"; али екстремне последице овог аксиома већ су биле схваћене пре њега. Макс Штирнер (са којим ћемо се ми још срести у следећој глави) је објавио рат против сваког критеријума и сваког принципа, супротстављајући свој его целом свету и победнички се смејући над "гробом човечанства", тада још, само у теорији. Сергеј Нечајев је ову теорију превео у праксу тако успешно, да он до дан-данас изгледа као некакво митско створење, ако не и демон из дубина самог Пакла, који је водио живот беспринципијелне суровости и неморала под изговором потпуне сврсисходности у име Револуције. Он је био инспирација за лик Петра Верховонског у "Злим дусима" Достојевског, роману који је тако сјајно описао свест екстремног нихилисте (роман је пун представника тог типа свести), да се

чини невероватним било коме ко није, као Достојевски, на себи осетио чари и искушење нихилизма.

Михаил Бакуњин, који је неко време био опчињен Нечајевим (тек касније је увидео да је доследна пракса нихилизма потпуно другачија ствар од његовог теоретског излагања), написао је, још увек под његовим утицајем, "Катехизис револуционара", апологију нечајевизма која леди душу, у којој је изјавио: "Наш задатак је ужасно, тотално, неумољиво и свеопште уништење". Такво доживљавање света превише је типично за Бакуњина, да би било приписано његовом тренутном заносу. Он је завршио своју "Реакцију у Немачкој", написану још пре рођења Нечајева, следећим знаменитим позивом: "Положимо нашу наду у вечни дух, који руши и уништава, зато што је он скривени и вечно творећи источник свог живота. Страст према рушењу је стваралачка страст, такође!" Овде се Витализам преплиће са вољом за деструкцијом: ипак, деструкција је та која на крају тријумфује. Када су Бакуњина питали, шта би он урадио, када би нови поредак његових снова постао стварност, он је искрено одговорио: "Тада бих ја поново узео да рушим све, што сам саздао".

Управо у духу Нечајева и "Катехизису револуционара", нихилистичке убице (у то време су их називали "анархистима", али смо у овој књизи усвојили позитивније значење те речи) својом "пропагандом делима" терорисали су владајуће класе - и не само владајуће класе - у Европи, а посебно у Русији током читаве последње четвртине XIX века. У истом том духу Лењин (који се дивио Нечајеву) је започео своју окрутну владавину, први успешан експеримент у тотално беспринципијелној политици у Европи. Страст према насиљу, отргнута од Револуције која ју је рационализовала, увукла је Европу 1914. године у први од нихилистичких ратова и истовремено, у другој области, у дадаистичкој уметности, прогласила "нека све буде збрисано", "нека не остане ништа, ништа, ништа". Остало је, ипак, на Хитлеру да са апсолутном експлицитношћу открије природу и циљеве чисте "Револуције Нихилизма", револуције, изједначене са нихилистичком алтернативом: *Хелтмацхт одер Ниедерганг* - господарење светом или потпуна пропаст; револуције, чији вођа је могао ликовати (чак и пре него што је дошао на власт), исто као што би ликовало Штирнер: "нас можете уништити, али, у том случају, ми ћемо за собом повући цели свет - свет у пламену".

То су, наравно, екстремне појаве и њих треба сагледати у одговарајућој перспективи. Само је мали број њих био способан за такав, чисти Нихилизам и лако је доказати да оне не припадају основном правцу савремене историје, него њеним побочним токовима; и мање екстреман нихилиста их осуђује. Њихов је пример, упркос томе, јако поучан, и било би погрешно одбацити га као пуко преувеличавање или пародију. У даљем тексту видећемо да је деструкција неопходна ставка нихилистичког програма, и да најјасније изражава култ ништавила који лежи у центру нихилистичке "теологије". Нихилизам Уништења није никакво преувеличавање, он је, пре, испуњавање најдубљег циља целог Нихилизма. У њему Нихилизам поприма своју најужаснију, али најистинитију форму; у њему лице ништавила скида са себе све маске и стоји у свој својој нагости.

Отац Јован Кронштатски, тај свети и праведни човек Божији, поредио је човекову душу са оком, оболелим од греха, и због тога неспособним да види духовно сунце. На исти начин

можемо да опишемо прогрес нихилистичке болести, која није ништа друго, до усавршена маска греха. Духовни вид људске природе огрезле у грех није здрав, што зна сваки Православни Хришћанин; у овом животу ми све видимо врло замагљено, и само вера и благодат Божија могу да нас исцеле тако, да бисмо у будућем животу опет видели јасно. Први стадијум Нихилизма, Либерализам, рођен је због заблуде прихватања за здраво нашег болесног ока, због погрешног веровања да је оно што приказује оштећени вид - стварни свет; и због одбијања лекара душе, Цркве, чија помоћ није потребна здравом човеку. На другом стадијуму - Реализму - болест, без неопходне неге лекара, почиње да се развија; вид се сужава; удаљени предмети, још одраније опажани "природним" ослабљеним видом прилично магловито, постају потпуно невидљиви; само најближи предмети видљиви су више или мање јасно, и болесник постаје убеђен да остали предмети, просто, не постоје. На трећем стадијуму - Витализму - инфекција доводи до упале; сад се чак и блиски предмети виде слабо и изобличено, почињу халуцинације. На четвртном стадијуму - Нихилизму Уништења - наступа потпуно слепило, болест се распростире на цели организам, следи агонија, затим конвулзије, и смрт.

III. БОГОСЛОВЉЕ И ДУХ НИХИЛИЗМА

1. БУНТОВНИШТВО: РАТ ПРОТИВ БОГА

До сада смо се у нашем истраживању концентрисали на дефинисање и описивање; ако је оно било успешно, идентификовали смо нихилистичку свест, и пружили неку представу о њеном пореклу и величини. Све је то, ипак, био само неопходан темељ за задатак, који сада треба да извршимо: да изучимо суштински смисао Нихилизма. Наше претходно истраживање је било историјско, психолошко, философско; али Револуција, како смо видели у претходној глави, има теолошку и духовну основу, чак и ако је њено "богословље" изопачено, а "духовност" сатанска. Православни Хришћанин у лицу Револуције среће опасног непријатеља, оног против кога се мора поштено борити, из све снаге, и најјачим оружјем, које му је на располагању. Дошло је, дакле, време да се нихилистичка доктрина нападне у свом корену; да се нађу њени теолошки извори, њени духовни корени, њен коначни програм и њена улога у Хришћанском богословљу историје.

Нихилистичка доктрина није, наравно, експлицитно изражена код већине нихилиста; а ако је наша анализа до сада морала да извлачи дубља значења која нису увек била очигледна, а често их и сами нихилисти нису предвидели, наш следећи покушај - да се извуче кохерентна доктрина из литературе и феномена Нихилизма - изгледа да ће нас, многи ће тако помислити, довести до још суптилнијих закључака. У извршењу тог задатка, ипак, много ће нам помоћи систематски нихилисти, као што је био Ниче, који је јасно изражавао оно, што су други само наслућивали, или покушавали да прикрију, а такође ће нам помоћи и они који су пажљиво посматрали нихилистичку свест, попут Достојевског, чији је проницљиви поглед продирао у само срце Нихилизма и скидао његове маске.

Ни код кога нихилистичко "откровење" није било тако јасно изражено, као код Ничеа. Ми смо се већ упознали са философском формом тог "откровења" у реченици "нема истине". Њен алтернативни, теолошки јасније одређен израз је стална Ничеова тема надахнутог "пророка" Заратустре; а у ранијим његовим делима то је "екстатични" вапај лудака: "Бог је мртав". У тим речима има извесне истине: не, наравно, суштинске, него истине која се тиче стања савременог човека; те речи сликовито описују чињеницу коју ни један Хришћанин, засигурно, неће порицати.

Бог је умро у срцима модерних људи: ето, шта "смрт Бога" значи; то је тачно за атеисте и сатанисте, који се овоме радују, а тачно је то и за милионе простих људи, код којих је осећање духовне стварности просто ишчезло. Човек је изгубио веру у Бога и Божанску Истину која га је некада поткрепљивала; отпадништво од Бога у корист овоземаљског, карактеристично за наш век још од његовог самог почетка, код Ничеа почиње само себе да спознаје и да налази речи за самоизражавање. "Бог је умро": другим речима, "ми смо изгубили нашу веру у Бога"; "нема истине": другим речима, "постали смо неуверени у све божанско и апсолутно".

Много дубље, него што то изражава субјективни чин нихилистичког "откровења", леже воља и план, који иду далеко иза пуког прихватања тог "чина". Заратустра је "пророк"; његове речи очигледно су замишљене као контрареволуција, уперена против Хришћанског Откровења. За оне који прихватају ново "откровење", то јест, за оне који га осећају као сопствену вероисповест или живе као да је тако - отвара се потпуно нови духовни универзум, у којем Бог више не постоји, у којем, што је још важније, људи не желе да Бог постоји. Ничеов "лудак" зна да су људи "убили" Бога, да су убили своју сопствену веру.

Потпуно је погрешно, дакле, модерног нихилисту, ма у каквом се руху он појављивао, сматрати "агностиком". "Смрт Бога" није се за њега одиграла само као нека врста космичке катастрофе - не - он ју је сам активно желео - не директно, наравно, али са једнаким ефектом, као и да јесте - претпостављајући нешто друго правом Богу. Нити је нихилист, дозволите нам да приметимо, прави атеиста. А, ако ћемо право, уопште је сумњиво постојање такве ствари, као што је атеизам, зато што правога Бога увек поричу само ради тога, да би себе посветили служењу неком другом, лажном богу; атеизам који је могућ за философа (мада је то, наравно, лоша философија), немогућ је за човечанство у целини. То је сасвим јасно видео анархиста Прудон (чију доктрину ћемо подробније испитати у следећем поглављу), и због тога је себе називао, не атеистом, него "антиатеистом". "Револуција није атеистичка у правом смислу речи... она не пориче апсолут, она га елиминише...". "Прва дужност човека, када једном постане интелегентан и слободан, јесте да непрекидно прогони идеју о Богу из свог разума и савести. Због тога што је Бог, ако постоји, суштински непријатељ нашој природи... Сваки наш корак унапред - то је победа, којом газимо Божанствено". Човечанство мора бити присиљено да увиди да је "Бог, ако га има, његов непријатељ". Алберт Ками, уствари, учи истом, када "бунтовништву" (а не и "безверју") додељује чин примарног принципа. Бакуњин се такође није задовољавао само негирањем постојања Бога. "Да Бог стварно и постоји", веровао је он, "било би неопходно укинути га". Много ефикаснији, болшевистички "атеизам" нашег века је био, потпуно очигледно, рат до смрти против Бога и свих Његових дела.

Револуционарни Нихилизам неопозиво и експлицитно иступа против Бога; али је и философски и егзистенцијални нихилизам - чињеница не увек тако очигледна - једнако "антитеистички", јер се гради на убеђењу да се савремени живот даље може наставити и без Бога. Армије непријатеља Божијих регрутују своју војску исто онолико из масе која пасивно прихвата свој распоред у позадини, колико и из неколицине активних ентузијаста који заузимају прве редове. Још важнија за проучавање је чињеница да се ровови антитеизма попуњавају не само активним или пасивним "атеистима", него и онима који себе сматрају "религиозним" и који се клањају некаквом "богу". Робеспјер је установио култ "вишег бића", Хитлер је признавао постојање "више силе", "бога у човеку", а све форме нихилистичког Витализма имају "бога" сличног Хитлеровом. У рату против Бога користе се различита лукавства, међу којима је, например, и употреба имена Божијег, или чак имена Христовог. Али - било да се јавља као отворено "атеистички", или "агностички", било да поприма форму поштовања неког "новог бога" - Нихилизам увек за своју основу има објаву рата правом Богу.

Формални атеизам је философија безумника (ако можемо тако да парафразирамо слова Псалмопевача: "Рече безумник у срцу својем: нема Бога" Пс. 14, 1); антитеизам, пак, представља много озбиљнију болест. Антитеистичка литература је, наравно, исто онолико пуна недоречености и противречности, колико и формално атеистичка литература; али, ако атеистичка и чини погрешке због своје детињастости (као што човек, усавршен у једној научној дисциплини, лако може да буде дете у области богословије и духовног живота) и потпуне неосетљивости према духовној стварности, антитеистичка литература сва своја изопачења дугује дубоко усађеној страсти која, признавајући ту духовну стварност, жели да је уништи. Петпарачки аргументи Бертранда Расела (мада је чак и његов атеизам, наравно, у крајњем смислу, врста антитеизма) лако се објашњавају и побијају, и они не представљају опасност за чврсту веру; друга је ствар - темељан и одлучан Прудонов напад, зато што он није рођен из бескрвног мудровања, него из великог жара.

Овде треба поштено да се суочимо са чињеницом коју смо раније само спомињали, а подробно нисмо испитали: Нихилизам је надахнут вером, на свој начин једнако снажном, и једнако духовном по свом корену, као и Хришћанска вера, коју он стреми да уништи и замени; његови успеси и његова претеривања се никако другачије не могу објаснити.

Видели смо да Хришћанска вера представља духовни контекст, у којем питања Бога, Истине и Власти добијају свој смисао и воде ка сагласности. Слично томе, и нихилистичка вера јесте неки контекст, посебан дух који прожима и даје смисао и моћ нихилистичкој доктрини. Успех Нихилизма у нашем времену зависио је и могао да се мери помоћу степена распрострањености тог духа; његови аргументи изгледају убедљиви не у оној мери у којој су истинити, него у мери у којој је тај дух припремио људе да га прихвате.

Каква је, онда, природа нихилистичке вере? Она је директно супротна Хришћанској вери, те је због тога, заправо, уопште и не смемо озбиљно називати "вером". Док је Хришћанска вера радосна, уверена, искрена, пуна љубави, смирена, стрпљива, покорна у свему вољи Божијој, њена нихилистичка супротност пуна је сумњи, подозрења, одвратности, зависти, љубоморе, гордости, нестрпљења, бунтовништва, хуљења - у свакој

конкретној личности преовладава једна или више тих особина. Она је став незадовољства собом, светом, друштвом, Богом; она зна само једно: да неће прихватити ствари какве јесу, него да ће све своје силе посветити томе, да их измени или да од њих побегне. Бакуњин је веома тачно назвао то "осећањем бунтовништва, те сатанске гордости, која са презиром одбија потчињавање било којем господару, био он божанског или земаљског порекла".

Нихилистичка побуна, као и Хришћанска вера, коначан је и несводљив духовни став, који потиче и снагу црпи из себе самог - и, наравно, из натприродног творца те побуне. Бићемо неспремни да схватимо природу или успех Нихилизма, или постојање таквих његових систематских следбеника као што су Лењин и Хитлер, ако његов извор будемо тражили игде другде, осим у примарној сатанској вољи за негирањем и побуном. Већина нихилиста, наравно, схвата ту вољу као нешто позитивно, као извор "независности" и "слободе"; али већ и сам језик који људи попут Бакуњина користе да се изразе, за свакога ко је спреман да их узме за озбиљно, одаје много дубљи значај њихових речи.

Нихилистичко одбијање Хришћанске вере и институција, дакле, представља резултат, не толико губитка вере у њих и њихово божанско порекло (мада, с обзиром да ниједан Нихилизам није чист, такав скептицизам је такође присутан), колико побуне против власти коју оне представљају и послушности коју оне захтевају. Хуманистичка, социјалистичка и анархистичка литература XIX века за своју константу има тему *non serviam*: Бог Отац, заједно са свим Његовим установама и свештеницима, мора бити свргнут и поражен, а човек мора тријумфијално засести на Његов Трон и сам, по својој вољи, управљати. Та литература, интелектуално медиокритетска, свој непрекидни утицај дугује свом "оправданом" гневу против "неправедности" и "тираније" Оца и Његових земаљских представника; то јест, својој страсти, а никако не својој истинитости.

Та побуна, тај месијански жар који надахњује највеће револуционаре и која је, у ствари, вера наопачке, много мање је заинтересована да разори филозофске и теолошке основе Старог Поретка (тај задатак може да се остави мање горљивим душама), него да уништи супарничку веру, веру која је дала живот том поретку. Учења и институције се могу лако "поново протумачити", када се из њих испразни Хришћански садржај и када се напуне новом, нихилистичком садржином; али Хришћанска вера, душа тих учења и институција, једина способна да распозна ту "реинтерпретацију" и да јој се ефикасно супротстави, мора бити уништена у потпуности, јер тек тада и може бити "реинтерпретирана". То је практично неопходно Нихилизму, да би тријумфовао; штавише, то је психолошки, па чак и духовно неопходно, јер нихилистички бунт магловито осећа да Истина пребива у Хришћанској вери, и његова љубомора и нечиста савест му неће дати спокоја, све док потпуно укидање вере не оправда његову позицију и не "докаже" његову истину. У мањим размерама, то је психологија Хришћанског отпадника; у већим - то је психологија бољшевизма.

Систематска бољшевичка кампања на искорењавању Хришћанске вере, која је трајала чак и тада, када је ова престала да представља било какву опасност за стабилност атеистичке државе, нема никаквог рационалног објашњења; та кампања је, пре, део сурове борбе до смрти, против једине силе, способне да се супротстави бољшевизму и да га

разобличи. Нихилизам није успео, све док права Хришћанска вера остаје да живи макар у једном једином човеку; због тога што ће тај човек бити живи пример Истине, која ће показати испразност свих тих импресивних светских достигнућа, на какве је само способан Нихилизам, и у том човеку ће бити оповргнути сви аргументи против Бога и Царства Небеског. Ум човека је податан, може се нагнати да поверује у било шта, чему нагиње његова воља. У атмосфери, засићеној нихилистичким жаром, какав и данас постоји у Совјетском Савезу, ни најубедљивији аргументи не могу побудити веру у Бога, у бесмртност, у религију; али човек вере, чак и у таквој атмосфери, може рећи људском срцу много, и својим примером показати да је оно, што је немогуће свету и најбољим људским намерама, још увек могуће Богу и вери.

Нихилистичка побуна је рат против Бога и против Истине; али веома мали број нихилиста је тога потпуно свестан. Експлицитни теолошки и философски Нихилизам је забран за неколицину ретких душа; за већину, пак, нихилистичка побуна поприма много непосреднији облик борбе против власти и ауторитета. Многи од оних, чији однос према Богу и Истини може да изгледа нејасан, потпуно јасно испољавају свој нихилизам у односу према - по речима Бакуњина - "проклетом и фаталном принципу власти".

Нихилистичко "откровење", дакле, проглашава, на најнепосреднији могући начин, уништење власти. Неке нихилистичке апологете су наклоњене цитирању "неправедности", "корумпираности" и "насиља" Старог Поретка, које служи као оправдање побуне против њега; али сви ти недостаци - чије постојање нико нема намеру да пориче - често су били само повод, никада и узрок, нихилистичких експлозија. Нихилист напада власт саму. У политичкој и друштвеној структури, Нихилизам се манифестује као револуција која стреми, не просто смени владе или провођењу више или мање широке реформе постојећег поретка, него успостављању потпуно нове концепције циља и смисла владања. У области религије Нихилизам тражи, не просто реформу Цркве, не чак ни оснивање нове "цркве" или нове "религије", него потпуно преобликовање идеје религије и духовног искуства. У уметности и литератури, нихилисту не интересује просто модификација старих естетских канона, који се тичу садржаја или стила, нити развитак нових жанрова или традиција, него апсолутно нови приступ питању уметничког "стваралаштва" и нова дефиниција "уметности".

Нихилизам је усмерен против основних принципа свих тих дисциплина, а не против њихове погрешне примене. Неред, који се тако јасно испољава у савременој политици, религији, уметности и у другим областима, резултат је осмишљеног и систематског уништавања самих основа ауторитета у њима. Беспринципијелна политика и морал, недисциплиновано уметничко изражавање, некритичко "религиозно искуство" - све су то директне последице примене бунтовничког става на некада стабилне науке и дисциплине.

Нихилистичка побуна тако је дубоко проникла у ткиво нашег века, да је супротстављање њој слабо и неефикасно; популарна философија и главнина "озбиљне мисли" посветили су све своје снаге њеној одбрани. Тако, например, Ками у побуни види једину истину коју не треба доказивати, која је преостала људима данашњице, једину веру, могућу за људе који више не верују у Бога. Његова философија бунтовништва представља мајсторски израз "духа времена", али тешко да она може бити озбиљно прихваћена као било шта више од

тога. Мислиоци епоха Ренесансе и Просветитељства, не мање него данас Ками, својски су се трудили да се снађу без богословља, да за основу свег свог знања поставе "природу". Али ако је "побуна" све што "природни човек" може да зна данас - због чега је онда "природни човек" епохе Ренесансе или Просветитељства знао, чини се, много више, и сматрао себе много племенитијим бићем? "Превише тога они су прихватили здраво за готово", уобичајени је одговор, "и живели на рачун Хришћанског капитала, не бивајући тога свесни; данас смо ми банкротирали, и знамо то." Другим речима, савремени човек је "лишен илузија". Ипак, строго говорећи, илузија мора да постоји, да би је се лишио: а ако су људи отпали, не од илузије, него од Истине - а управо се то десило - потребно је много темељитије резонување да би се објаснило њихово садашње бедно стање. То, да Ками сматра "бунтовника" "природним човеком", да он све може окарактерисати "апсурдним", осим "побуне", значи само једно: њега су тако добро истренирали у школи Нихилизма, да је он обучен да борбу против Бога доживљава као "природно" стање човека.

На такво је стање редуковао човека Нихилизам. Пре модерног доба, живот човека углавном је био одређиван вредностима послушности, покорности и поштовања: према Богу, према Цркви, према законитим земаљским властима. За савременог човека, "просветљеног" Нихилизмом, такав Стари Поредак не значи ништа више од ужасне успомене на неку мрачну прошлост, од које је човек "ослобођен"; савремена историја била је хроника пада сваког ауторитета. Стари је Поредак свргнут и, мада се несигурна стабилност још увек како-тако одржава у оном што се непогрешиво може назвати веком "транзита", "нови поредак" је већ у зачетку; век "побуне" је пред вратима.

Нихилистички режими нашег доба дали су могућност да предосетимо укус тог века, а широко распрострањено бунтовништво наших дана представља његово даље кобно предзнамење; тамо, где нема истине, бунтовници ће да царују. Али, "воља је" како рече Достојевски, са својим уобичајеним проницљивим увидом у нихилистичку свест, "најближа ништавилу; најсигурнији у себе су најближи највећим нихилистима". Онај ко је одбацио Истину и сваку власт основану на њој, има само слепу вољу између себе и Бездана; а та воља, ма колико спектакуларна била достигнућа у кратким тренуцима њене власти (режими Хитлера и большевизма до сада су оставили најјачи утисак), неодољивом снагом бива привучена према том Бездану, као према неком огромном магнету који је пронашао њему се одазивајући бездан у њој. У том бездану, у том ништавилу човека који живи без истине, сусрећемо се са самим срцем Нихилизма.

2. ПОКЛОЊЕЊЕ НИШТАВИЛУ

"Ништавило" у оном смислу, у којем га схвата модерни Нихилизам, је концепт својствен искључиво Хришћанској традицији. "Небиће" различитих источних традиција је сасвим другачија, "позитивна" концепција; идеју *нихил* они најближе дотичу у магловитој представи о првобитном "хаосу". Бог је говорио само неодређено и посредно другим народима; само је Свом изабраном народу Бог открио сву пуноћу истине која објашњава почетак и крај свих ствари.

За друге народе, заиста, баш као и за непотпомогнути разум, једна од најтеже схватљивих Хришћанских доктрина је она о *креатио еи нихило*: Бог је саздао свет, не из Себе Самог,

не из некакве већ постојеће материје или из првобитног хаоса, него ни из чега; ни у једном другом учењу свемоћност Бога не утврђује се са таквом јасноћом. Непомућено чудо Божијег стварања састоји се управо у томе, да је било остварено из апсолутног непостојања.

Може се поставити питање: какав, пак, однос Нихилизам има према тој доктрини? Однос негирања. "Шта" - каже Ниче у тврдњи чију смо последњу реченицу већ цитирали у другом контексту - "Нихилизам, заправо, значи? - Да више вредности губе своју цену. Циља нема. Нема одговора на питање 'зашто?'" Једном речју, Нихилизам цело своје постојање дугује негацији Хришћанске Истине; он налази да је свет "апсурдан", не као резултат непристрасног "изучавања" тог питања, него кроз своју неспособност, или неспремност, да поверује у његов Хришћански смисао. Само онај ко је, некада раније, мислио да зна одговор на питање "зашто?", може тако силно да буде разочаран, "откривши" да, после свега, одговора уопште нема.

Ипак, ако би Хришћанство било само једна од многих религија или философија, његово порицање не би било предмет од тако великог значаја. Џозеф де Меистер - који је био продоран у својој критици Француске Револуције, мада се на његове позитивне идеје не сме ослонити - јасно је дефинисао у чему је овде суштина, још у време када се нихилизам није тако очигледно испољавао као данас.

"У свету су одувек постојале неке форме религије и грешници који су им се супротстављали. Безбожништво је одувек било злочин, такође... Али само у крилу праве религије могуће је право безбожништво... Никада раније безбожништво није порађало такво зло, као у наше дане, због тога што је његова кривица увек директно пропорционална степену просвећења које га окружује... Мада су безбожници постојали одувек, никада није било, до XVIII века, и то у срцу Хришћанства, устанка против Бога".

Ниједна религија није се толико потврдила, и таквом снагом, као Хришћанство, зато што је његов глас - Глас Бога, а његова истина је апсолутна; и ни једна друга религија није имала тако радикалног и бескомпромисног непријатеља, као што је Нихилизам, зато што се не може успротивити Хришћанству, не ступајући у борбу са Самим Богом.

Борба против Самог Бога, Који је створио човека из ништавила, захтева, наравно, извесно слепило, баш као и илузију снаге; али ниједан нихилист није толико слеп, па да не осети, ма како нејасно, коначне последице своје активности. Безимено "неспокојство", својствено данас толиком броју људи, сведочи о њиховом пасивном учешћу у програму антитеизма; говор "бездана" постаје све артикулисанији и изгледа да се он све више открива у срцу човека. То "неспокојство" и тај "бездан" представљају управо оно ништавило, из којег је Бог створио човека и у које он изгледа поново пада, када пориче Бога, а тиме и своје сопствено стварање и своје сопствено биће.

Страх од "испадања из бића" данас је најраспрострањенији вид Нихилизма. Он је константна тема уметности и преовладавајућа нота у "философији апсурда". Ипак, за све несреће овога века пре је одговоран онај много свеснији Нихилизам, Нихилизам

експлицитног антитеизма. Код човека, зараженог таквим Нихилизмом, осећање пада у бездан води, не ка пасивном неспокојству или очајању - далеко од тога - него се трансформише у беснило сатанске енергије, која га побуђује да удара на све створено, покушавајући да и њега повуче са собом у бездан. Ипак, на крају, Прудон, Бакуњин, Лењин, Хитлер, ма колико велик био њихов привремени утицај и успех, морају претрпети пораз; они чак морају да посведоче, и против своје воље, о Истини, коју су хтели да униште. Због тога, што њихов покушај да нихилизују све што је створено и тако пониште Божански чин стварања вративши свет у оно ништавило из којег је изашао, није ништа друго, до изврнута пародија на само Божије стварање; а они сами, као и њихов отац Ђаво, само немоћно опонашају Бога, као што мајмун опонаша човека, и самим тим настојањем управо доказују постојање Бога кога поричу, а својим поразом сведоче о Његовој моћи и слави.

Већ смо, не једном, говорили да ни један човек не живи без бога; ко је, онда - или шта је - бог нихилиста? То је *нихил*, само ништавило у свом чистом виду - не ништавило одсуства или небића, него отпадништва и порицања; "леш" "мртвог Бога" је онај, који тако тешко притишће нихилисту. Бог, до сада толико реалан, толико присутан код Хришћана, не може се уклонити преко ноћи; такав апсолутни монарх не може имати никаквог непосредног наследника. На тај начин, у садашњем тренутку духовне историје човечанства - моменту, сви признају, кризе и прелазности - "мртви Бог", та огромна празнина и јесте оно што стоји у центру човекове вере. Нихилист жели да се тај свет, који се раније окретао око Бога, сада окреће око - ничега.

Може ли то бити? Поредак, основан на ничему? Наравно да не може; то је самопротивречје, то је самоубиство. Али не очекујмо доследности од модерних мислилаца; то је, уствари, тачка до које су модерна мисао и њена револуција дошли у наше време. Чак и ако се такво становиште може одржати само на кратко, ако је оно достигнуто само зато, да би врло брзо било замењено нечим другим, његову реалност не можемо због тога порицати. Данас има много показатеља (које ћемо размотрити када за њих дође време) да је од краја Другог светског рата свет почео да излази из "века Нихилизма" и да се полако креће према неком "новом добу"; али, у било којем случају, ако то "ново доба" и наступи, оно неће видети превазилажење Нихилизма, него његово усавршавање. Револуција открива своје најистинитије лице у Нихилизму; без покајања - а њега није било - то, што наступи у будућности, биће само још једна маска, која скрива исто оно лице. Да ли отворено - у експлицитном антитеизму большевизма, фашизма, нацизма, или прикривено, пасивно, у култу равнодушности и очајања, "апсурдизму" и "егзистенцијализму", модерни човек одлучно показује своју решеност да надале живи без Бога - то јест, у празнини, у ништавилу. До почетка нашег века, добронамерни људи могли су се још и заваравати, сматрајући да "либерализам" и "хуманизам", "наука" и "прогрес", па чак и сама Револуција и цели пут модерне мисли представљају нешто "позитивно", да, можда, у неком неодређеном смислу, имају и "Бога" на својој страни. Данас је савршено очигледно да Револуција и Бог не могу имати ништа заједничко; да у конзистентној модерној философији уопште нема простора за Бога. Сва будућа модерна мисао, ма чиме се она прикривала, мора да претпостави ово, мора да се гради на празнини, осталој после "смрти Бога". Револуција, уствари, не може да се заврши, све док из срца

људи не буде искорењен последњи трачак вере у Бога, и све док људи, сви до једног, не науче да живе у тој празнини.

Од вере проистиче целовитост. Свет вере, који је некада био нормалан свет, апсолутно је целовит, зато што је у њему све оријентисано на Бога као на његов почетак и крај, и у тој оријентацији постиже своје значење. Нихилистичка побуна, рушећи тај свет, инспирисала је нови свет: свет апсурда. Та реч, у наше време тако у моди када се жели описати бедни положај савременог човека има, ако се правилно схвати, веома дубоко значење. Јер, ако је ништавило центар света, тада тај свет, нити по својој суштини, нити по сваком свом детаљу није целовит, он се распада, он је апсурдан. Нико тај свет није могао описати боље од Ничеа, његовог "пророка", који је то урадио врло јасно и сажето, сместивши свој опис тамо, где је прогласио и свој први принцип "смрти Бога":

"Ми смо га (Бога) убили, ти и ја! Ми смо сви његове убице! Али, како смо то учинили? Како смо могли попити море? Ко нам је дао гумицу, да обришемо читав хоризонт? Шта смо урадили, када смо одвезали ову земљу од њеног сунца? Куда се она сада креће? Куда идемо? Далеко од свих сунаца? Не срљамо ли бесконачно без смера? Назад, у страну, напред, у свим правцима? Постоји ли још изнад и испод? Не лутамо ли ми, као у неком бесконачном ништавилу? Не дише ли на нас празнина? Није ли постало хладније? Не продужава ли се бесконачно ноћ, постајући све тамнија и тамнија?"

Такав је нихилистички универзум, у којем не постоји ни горе ни доле, ни исправно ни погрешно, ни истинито ни лажно, зато што у њему нема никакве тачке оријентације. Тамо, где је некада био Бог, сада је ништа, тамо, где је била власт, поредак, сигурност, вера, сада су анархија, пометња, беспринципијелна, произвољна делатност, сумња и очај. Тај је универзум тако добро описао швајцарски католички аутор Макс Пикард, као свет "бекства од Бога" или као свет "испрекиданости" и "неповезаности".

Ништавило, одсуство целовитости, антитеизам, мржња према Истини: све, о чему смо говорили на овим страницама - више је од пуке философије, више чак и од пуке побуне човека против Бога, Кога он више неће да служи. Много суптилнији ум се крије иза ових феномена, и на замршеном плану по којем и философ и револуционар подједнако служе, а не управљају, ми имамо посла са делом Сатане.

Многи нихилисти су, заиста, далеко од тога да би ту чињеницу оспоравали, уживали у њој. Бакуњин је себе нашао на страни "Сатане, вечног бунтовника, првог слободног мислиоца и ослободиоца светова". Ниче је себе прогласио "Антихристом". Песници, декаденти, и генерално сва авангарда од почетка епохе романтизма, у великој мери су опчињени сатанизмом, а неки су чак покушали да од њега направе своју религију. Овим речима Прудон призива Сатану:

"Приђи ми, Луциферу, Сатано, ко год ти био! Ђаво, којег је вера мојих предака супротстављала Богу и Цркви. Ја ћу бити твој представник и ништа од тебе нећу тражити".

Шта Православни Хришћанин треба да мисли о таквим речима? Апологете и познаваоци ниҳилистичке мисли такве изјаве - ако их уопште удостоје свог коментара - обично погрешно схватају као маштовита претеривања, као смеле метафоре које изражавају можда помало детињасту "бунт". Мора се признати да у таквом ставу већине савремених "сатаниста" има извесне дозе младалачке наивности; они који тако олако призивају Сатану и проглашавају власт Антихриста, не могу бити свесни пуног значења својих речи, и врло мали број њих изговара их са намером да буду озбиљно схваћени. Ово наивно хвалисање, ипак, разоткрива много дубљу истину. Ниҳилистичка Револуција стоји против власти и поретка, против Истине, против Бога; а да би то радила, она, очито, мора да стоји на страни Сатане. Ниҳилист, пошто обично не верује ни у Бога ни у ђавола, може да мисли да поступа веома оштроумно када, борећи се против Бога, штити Његовог древног непријатеља; али, мада се њему чини да се он само речима игра, он, уствари, говори истину.

Де Маистер, а после Доносо Кортес, писавши оних дана, када је Римска Црква много боље, него данас, схватала значење Револуције и умела да јој се чврсто супротстави, називали су Револуцију сатанском појавом, на шта се данас историчари само осмежују. Мање се осмеха, вероватно, може видети када се исти тај израз примени, нажалост ретко са пуном озбиљношћу, на национал-социјализам или бољшевизам; а неки, можда, чак, могу почети да подозревају, да постоје друге силе и узрочници, који су некако измакли пажњи њиховог просвећеног погледа.

IV. НИХИЛИСТИЧКИ ПРОГРАМ

Рат против Бога који проистиче из проглашења царства ништавила и чији је циљ тријумф недоследности и апсурда, цела замисао којом управља Сатана - ето у чему се, укратко, састоји теологија и смисао Ниҳилизма. Ипак, човек не може да живи са тако грубим негирањем; за разлику од Сатане, он га чак не може желети због њега самог, него га жели, погрешно га прихватајући за нешто позитивно и добро. У ствари, ниједан ниҳилиста - осим у ретким тренуцима највишег надахнућа, безумља или можда очајања - није видео у том негирању ништа, осим средства за достизање неког вишег циља; другим речима, Ниҳилизам тежи својим сатанским циљевима посредством позитивног програма. Револуционари најсклонији насиљу - Нечајев или Бакуњин, Лењин или Хитлер, па чак и безумни извршиоци "пропаганде делима" - маштали су о "новом поретку", којег ће њихово насилничко рушење Старог Поретка учинити могућим; Дада и "анти-литература" не траже потпуно уништење уметности, него пут ка "новој" уметности; пасивни ниҳилист, са својом "егзистенцијалном" апатијом и очајањем, продужава да живи само зато, што се магловито нада да ће за себе наћи неку врсту коначног задовољења у свету који, чини се, одриче такву могућност.

Ниҳилистички сан је, дакле, "позитиван" по свом садржају. Али истина захтева да га сагледамо у одговарајућој перспективи: не кроз ружичасте наочари самог ниҳилисте, него у реалистичком маниру који нам омогућава блиско познанство овога века са појавом

Нихилизма. Наоружавши се знањем које то познанство даје, и Хришћанском Истином која нам омогућава да их правилно оценимо, покушаћемо да погледамо шта се скрива иза фасаде нихилистичких фраза. У тој перспективи, фразе које једном нихилисти изгледају у потпуности "позитивне", појављују се пред Православним Хришћанином у другом светлу, као тачке програма, сасвим различитог од оног, каквим га представљају апологете Нихилизма.

1. РУШЕЊЕ СТАРОГ ПОРЕТКА

Прва и најочигледнија ставка нихилистичког програма је рушење Старог Поретка. Стари Поредак је био тло, које се хранило Хришћанском Истином, и у којем су људи били укорењени. Сви његови закони и установе, па чак и обичаји, били су засновани на тој Истини и посвећени су били да уче Њој: његова здања dizана су у славу Божију и служила као видљиво знамење Његовог Поретка на земљи; чак су и у принципу "примитивни" (али природни) животни услови служили (не намерно, наравно) као подсећање на скромно место човека овде, на његову зависност од Бога чак и у тим малобројним благословима, које је поседовао, и на то, да се његов прави дом налази иза "долине суза", у Царству Небеском. Због тога, ефикасан рат против Бога и Истине захтева уништење свих елемената тог Старог Поретка; управо овде она посебна нихилистичка "врлина" силовитости улази у игру.

Насиље није само један од случајних аспеката нихилистичке Револуције, него део њене суштине. Сагласно марксистичкој "догми", "сила - то је бабица било којег старог друштва, бременитог новим"; револуционарна литература обилује позивима на насиље, чак неком врстом екстазе пред перспективом његовог примењивања. Бакуњин је призивао "дивље страсти" и тражио ослобађање "народне анархије", у процесу "свеопштег рушења", а његов "Катехизис револуционара" је буквар немилосрдног насиља. Маркс је ревностно бранио "револуционарни терор", као једино средство за убрзавање доласка комунизма; Лењин је дефинисао "диктатуру пролетеријата" (стадијум у којем се Совјетски Савез још увек налази) као "владавину, неспутану законом и основану на насиљу". Демагошко подјаривање маса и подстицање најнижих страсти у револуционарне сврхе, одавно је општеприхваћена нихилистичка пракса.

Дух насиља у нашем веку је своје најпотпуније отелотворење нашао у нихилистичким режимима болшевизма и национал-социјализма; управо су њима додељене главне улоге у остварењу нихилистичког задатка рушења Старог Поретка. Ма какве биле њихове психолошке разлике и историјске "прилике" које су их поставиле на супротне стране, они су се, у безумном стремљењу да изврше свој задатак, показали као савезници. Болшевизам је, засигурно, одиграо "позитивнију" улогу, зато што је своје чудовишне злочине оправдавао псудохришћанским, месијанским идеализмом, који је код Хитлера изазвао само презир; Хитлерова улога у нихилистичком програму била је ужа и ограничена, али не мање битна.

Чак и у поразу - уствари, управо у поразу његових наводних циљева - нацизам је послужио испуњењу тог програма. Мимо оних политичких и идеолошких предности, које је комунистичким властима дао нацистички "међучин" у европској историји

(општеприхваћено се и погрешно сматра да комунизам, иако представља зло, ипак не може бити такво зло, као нацизам) нацизам је имао и другу, очигледнију и директнију, функцију. Гебелс је ту функцију појаснио у свом наступу на радиу последњих дана рата:

"Терор бомби не штеди ни домове богатих, ни домове сиромашних; пред општом радном обавезом, проишлом из тоталног рата, морале су да падну последње класне баријере... Заједно са споменицима културе руше се последње препреке на путу испуњења нашег револуционарног задатка. Сада, када је све у рушевинама, мораћемо да поново градим Европу. У прошлости нас је приватна својина спутавала у буржоаским ограничењима. Сада су бомбе, уместо да убију све Европљане, разнеле само затворске зидове који су их држали у заточеништву... Покушавајући да уништи будућност Европе, непријатељ је успео само да разори њену прошлост, а са њом је отишло све старо и истрошено".

Тако је нацизам, заједно са ратом који је изазвао, учинио за Централну Европу (и, не у толикој мери, за Западну) оно што је бољшевизам својом револуцијом учинио за Русију: срушио је Стари Поредак и очистио пут за изградњу "новог". Бољшевизму није било тешко да продужи тамо где је нацизам стао и у току неколико година сва је Централна Европа прешла под власт "диктатуре пролетеријата" - тј. бољшевичку тиранију - којој је нацизам ефикасно утро пут.

Хитлеров нихилизам је био превише чист, превише неуравнотежен, да би имао нешто више од негативне, припремне улоге у целом нихилистичком програму. Његова улога, као и улога чисто негативне прве етапе бољшевизма, сада је завршена; следећа етапа припада власти која има потпунију представу о Револуцији у целини, совјетској власти, којој је Хитлер даровао своје наслеђе речима: "Будућност припада само јачој источној нацији".

2. СТВАРАЊЕ "НОВЕ ЗЕМЉЕ"

Ипак, за сада нећемо морати да се бавимо далеком будућношћу, то јест, завршетком Револуције; између Револуције Уништења и земаљског раја лежи прелазни период, познат у марксистичком учењу као "диктатура пролетеријата". На тој етапи можемо да се упознамо са другом, "конструктивном" функцијом насиља. Нихилистичка совјетска власт најнемилосрдније и најсистематичније је стремилa развиту те етапе, али су управо исти тај посао обављали и реалисти слободног света, потпуно успевајући у преобраћању и "упрошћавању" Хришћанске традиције у системе који промовишу светски "прогрес". Совјетски и западни реалисти имају идентичан идеал, само што они први њему стреме са простодушном ревношћу, а други спонтаније и спорадичније, не увек непосредно кроз политику својих влада, али уз њихов подстицај, ослањајући се више на индивидуалну иницијативу и амбиције. Реалисти свугде предвиђају потпуно "нови поредак", кога ће у целости изградити људи "ослобођени" од Божијег јарма, на рушевинама Старог Пoretка, чије су основе биле Божанске. Револуција Нихилизма, вољно или невољно, бива прихваћена; трудом делатника у свим областима са обе стране "Гвоздене Завесе" уздиже се ново, чисто човечанско царство, у којем његове апологете виде "нову земљу", несањану у претходним епохама, земљу тотално искориштену, контролисану и организовану ради човека и против истинског Бога.

Нема места, безбедног од надирања империје овог нихилизма; свуда се људи који се, не знајући томе разлога или о њему само мутно нагађајући, грозничаво труде да наставе дело "прогреса". У слободном свету хоррор вацуи је, вероватно, главни разлог који наводи људе на такву грозничаву делатност, која обећава заборав духовне празнине што прати све овоземаљско; у комунистичком свету још увек велику улогу игра мржња према стварним и измишљеним непријатељима, али првенствено према Богу, Којег је "свргнула" са Престола њихова Револуција, мржња која их инспирише да прекрајају цели свет упркос Њему. И у једном и у другом случају, свет који покушавају да изграде људи без Бога, хладан је и нечовечан; то је свет, у којем су свуда организација и продуктивност, а нигде љубав и поштовање. Стерилна "чистоћа" и "функционализам" савремене архитектуре су типичан израз таквог света; исти тај дух присутан је и у болести тоталног планирања, на пример, "контроле рађања", у експериментима усмереним на контролу генетског наслеђивања, контролу свести, у "држави благостања". Неке одбране таквих идеја опасно су блиске чудној врсти луцидног лудила, у којем тачност појединости и метода нема никакве везе са поражавајућом безосећајношћу нечовечног циља којем оне служе.

Нихилистичка "организација" - тотална трансформација земље и друштва помоћу машина, модерне архитектуре и дизајна и нехумане философије "хуманог инжењеринга" која их прати - представља последицу неумешне примене индустријализма и технологије, носилаца световности који, неконтролисани, морају да заврше тиранијом. Овде видимо примену у пракси оне етапе развоја философије, које смо се дотакли у И глави: трансформацију истине у власт. Оно што изгледа безазлено у философском прагматизму и скептицизму, сасвим другачије се испољава код оних који планирају нашу данашњицу. Јер, ако нема истине, власт не зна ни за какве границе, осим оних које јој намеће средина у којој дејствује, или друга, од ње јача власт, која јој се супротставља. Власт савремених "планера" ће своје природне границе наћи, ако јој се ништа не супротстави, тек у режиму тоталне организације.

Такав је, заиста, био сан Лењинов: пре него што "диктатура пролетеријата" достигне свој циљ, "цело друштво ће бити једна канцеларија и једна фабрика, са једнаким радом и једнаком платом". На нихилистичкој "новој земљи" сва људска енергија мора бити посвећена овоземаљским бригама; сво човеково окружење и сваки објекат у њему мора служити циљу "производње" и подсећати човека да његова срећа лежи једино у овом свету; то јест, мора бити успостављен апсолутни деспотизам световности. Такав вештачки свет, уздигнут људима који су "одстранили" последње остатке Божанског утицаја у свету и последње трагове вере у људима, обећава да ће бити тако свеобухватан и свеприсутан, да човек неће моћи ни да види, ни да замисли, па чак ни да се нада било чему изван тог света. Са нихилистичке тачке гледишта, то ће бити свет савршеног "реализма" и потпуног "ослобођења"; у стварности, биће то највећа и најефикаснија робијашница, која је икада била позната људима, из које се - по тачним Лењиновим речима - "ни на који начин неће моћи изаћи, од које се никуда неће моћи денути".

Власт света, којој нихилисти верују, као што Хришћани верују Богу, никада неће моћи да ослобађа, она може само поробљавати. Само Христос, Који је "надвладао свет", ослобађа од те власти, ослобађа чак и тада, када она постаје практично апсолутна.

3. ОБЛИКОВАЊЕ "НОВОГ ЧОВЕКА"

Рушење Старог Поретка, међутим, и изградња "нове земље" нису једине, чак ни главне поставке историјског програма Нихилизма. Они представљају само припремну етапу за делатност још значајнију и још злослутнију него што су они сами: за "трансформисање човека".

То је био сан псеудоничеоваца, Хитлера и Мусолинија, да помоћу "стваралачког" насиља искују човечанство "вишег реда". Розенберг, Хитлеров пропагандиста, говорио је: "Од мита о новом животу саздати нови тип човека - ето у чему се састоји мисија нашег века". Нацистичка пракса нам је показала какав је то "тип човека" и свет га је, наизглед, одбацио као бруталног и нечовечног. Али, "масовна промена човекове природе", којој стреми марксизам, мало чим се од њега разликује. Маркс и Енгелс пишу веома недвосмислено:

"Како за производњу комунистичке свести у масовним размерима, тако и за успех у достизању самог циља, неопходна је масовна промена људи, промена која једино може проићи кроз практично деловање, у Револуцији: ова је Револуција неопходна не само зато, што се владајућа класа не може свргнути на неки други начин, него још и зато што та класа, која ће је свргавати, може само у Револуцији да се очисти од свог ђубрета векова и постане спремна да изнова оснује друштво."

Оставимо, за тренутак, питање, какав ће бити човек произведен тим процесом; обратимо, за сада, посебну пажњу на за то искоришћена средства: то је опет насиље, које је неопходно за формирање "новог човека", не мање него за формирање "нове земље". Заиста, они су тесно повезани између себе, у детерминистичкој Марксовој философији, јер "у револуционарној пракси промена личности подудара се са променом околности". Промена околности или - тачније - процес њихове промене кроз револуционарно насиље, трансформише саме револуционаре. Увидевши ту магичну промену коју у човекову природу уписује удовољавање страстима гнева, мржње, огорчености и жеље за доминацијом - Маркс и Енгелс, као и њихов савременик Ниче, а после њих Лењин и Хитлер, признају мистичност насиља. У том смислу морамо да се подсетимо на два светска рата, чије је насиље помогло да се заувек уништи Стари Поредак и пређашње човечанство, укоренено у стабилном и традиционалном друштву, и да је управо то насиље одиграло велику улогу у саздавању новог човечанства без корена, које је тако идеализовао марксизам. Тридесет година нихилистичког рата и револуције од 1914. до 1945. године направили су идеалне услове за одрастање "новог типа човека".

Није, наравно, за савремене философе и психологе, никаква тајна да се сам човек мења у нашем насилничком веку, под утицајем, наравно, не само рата и Револуције, него и под утицајем практично свега осталог што претендује да буде "модерно" и "прогресивно". Већ смо наводили примере поражавајућих облика нихилистичког Витализма, чији је кумулативни ефекат прорачунат на то, да човека лиши корена и целовитости, да "мобилизује" личност, да надомести њену нормалну стабилност и укорененост бесмисленим стремљењем ка власти и кретању, а нормална људска осећања да замени нервном раздражљивошћу. Делатност нихилистичког Реализма, како у пракси, тако и у

теорији, била је паралелна и допуњавала се делатношћу Витализма: стандардизација, специјализација, упрошћавање, механизација, дехуманизација; њен је циљ био да сведе личност на "најпримитивнији" и основни ниво, да од ње направи роба своје средине, идеалног радника Лењинове светске "фабрике".

Ови закључци су опште место данас; о њима је написано стотине томова. Многи мислиоци су способни да увиде јасну везу између нихилистичке философије, која своди реалност и људску природу на најпростије могуће појмове и нихилистичке праксе, која на сличан начин редукује конкретног човека; немало је и оних који схватају сву озбиљност и радикалност такве "редукције" и виде у њему квалитативну промену људске природе, као што о томе пише Ерик Кахлер:

"Несавладиво стремљење ка обезвређивању и разарању људске личности... које је јасно присутно у најразличитијим правцима савременог живота: економији, технологији, политици, науци, образовању, психологији, уметности - толико је свеобухватно, да смо присиљени да признамо у њему праву мутацију, измену вида целе људске природе".

Али и међу онима који све то схватају, мало њих спознаје дубоко значење и последице тог процеса (јер оне су теолошке и леже иза граница пуке емпиријске анализе) или зна за могући лек (зато што тај лек мора бити духовне природе). Управо цитирани аутор, на пример, нада се прелазу на "некакво наиндивидуално постојање", тиме само доказујући да се његова мудрост не уздиже над "духом времена" који је, заиста, како ћемо видети, лансирао идеал друштвеног "Натчовека".

Шта у стварности представља тај "мутант", тај "нови човек"? То је човек без корена, одвојен од своје прошлости коју је разрушио Нихилизам, он је сировина за сан сваког демагога; "слободни мислилац" и скептик, затворен једино за истину, али "отворен" зато за било какву нову интелектуалну моду, пошто је сам без икакве интелектуалне основе; "трагач" за некаквим "новим открочењем", спреман да поверује у све ново, зато што је права вера у њему уништена; планер и експериментатор, идолопоклоник "чињеница", пошто је истину напустио, који свет види као широку лабораторију у којој је он слободан да одређује шта је "могуће", а шта није; то је аутономни човек који под видом скромности тражи само своја "права", а уствари је испуњен гордошћу и очекује да добије све на свету, свету у којем ништа није изричито забрањено; он је - човек овог тренутка, без савести и вредности, човек који се налази у власти најјачег "стимуланса", "бунтовник" који мрзи сва ограничења, ауторитете и власт, зато што је он сам себи једини бог; "човек масе", тај нови варварин, потпуно "редукован" и "упрошћен", способан само за најелементарније идеје, а истовремено пун презира према било коме ко се усуди да укаже на узвишеније ствари или на стварну сложеност живота.

Сви ти људи као да сачињавају једног јединственог човека - човека, чије је формирање била сама сврха Нихилизма. Ипак, пуко описивање неће нам дати потпуну представу, треба видети и његово лице. А то лице постоји и баш је недавно портретисано; то је лице савременог сликарства и скулптуре, рођених углавном после Другог Светског рата, који

као да дају форму реалности, сазданој кулминацијом најконцентрисаније ере нихилизма у људској историји.

Чини се да је у тој уметности "поново откривена" форма човека, из хаоса тоталне апстракције назире се распознатљиви обриси. Као резултат, добијамо "нови хуманизам", "повратак човеку" који, што је најважније није - за разлику од многих других уметничких школа XX века - вештачка умотворина, чија је суштина сакривена иза облака ирационалистичког жаргона, него спонтано израстање које изгледа да има дубоке корене у души савременог човека. Тако, на пример, радови Алберта Ђакометија, Жана Дибуфеа, Френсиса Бекона, Леона Голуба, Хозе Луиса Куеваса представљају аутентичну "модерну" уметност која, задржавајући хаотичност и "слободу" апстракције, скреће своју пажњу од пуког бежања на озбиљно "посвећивање човеку".

Али, каквом типу "човека" се та уметност "враћа"? То, свакако, није Хришћански човек, човек створен по обличју Божијем, јер ниједан "модерни" човек не може да поверује у њега; нити је то тип слабашног "човека" старог хуманизма, кога сви "напредни" мислиоци сматрају дискредитованим и застарелим. То није чак ни тип "човека" са искривљеним обликом и унакаженом природом, из претходне "кубистичке" и "експресионистичке" уметности нашег века; пре ће бити да се тај тип почиње назирати управо онде, где се завршава та уметност, и покушава да уђе у нову област, да би окарактерисао тип "новог човека".

Православном Хришћанину, којег занима Истина, а не оно што модерним или софистицираним сматра садашња авангарда, неће требати много да размишља да би проникао у тајну те уметности: у њој се питање "човека" уопште не поставља; то је уметност нељудска и демонска истовремено. Предмет те уметности није човек, него некакво ниже биће које је изронило (по речима Ђакометија, "допутовало") из неслућених дубина.

Тела, чије облике то биће узима (а у свим својим метаморфозама то је увек једно те исто биће) нису обавезно насилнички унакажена: изломљена и изобличена, она су често "реалистичнија" од људских фигура из раније модерне уметности. Очигледно је да то биће није жртва немилосрдног напада, него се оно родило тако деформисано, оно је прави "мутант". Не можемо а да не приметимо сличност тог бића са фотографијама дегенерисаних новорођенчади, које су последњих година рађале хиљаде жена које су у периоду трудноће користиле препарат талидомид (тхалидомиде); и то, несумњиво, није последња од таквих чудовишних "подударности". Још више, него тела, рећи ће нам лица тих бића. Било би превише за њих рећи да изражавају безнадежност; то би значило да им се приписује некакав траг човечности, која њима наглашано недостаје. То су, пре, лица креатура више или мање "прилагођених" свету којег знају, свету, не непријатељском, него савршено туђем, не нехуманом, него ахуманом. Агонија, бес и очајање раног експресионизма овде као да су залеђени; они су одсечени од света према којем су раније имали барем однос негирања, да би саградиле свој сопствени свет. У тој уметности човек није више ни карикатура себе самог, он се више не портретише у мукама духовне смрти, опустошен гнусним нихилизмом нашег века, који напада не само тело и душу, него и саму

идеју и природу човека. Не, све је то већ прошло; криза је окончана; човек је мртав. Нова уметност прославља рођење нове врсте, бића из највећих дубина, бића субхуманитета.

О тој смо уметности, вероватно, говорили несразмерно дуго, у поређењу са њеном суштинском вредношћу, због тога што она пружа конкретна и непогрешива сведочанства - за оне који имају очи да виде - реалности која, изражена апстрактно, изгледа потпуно невероватно. Није тешко прогласити фантазијом "ново човечанство" које су предвиђали Хитлер или Лењин; па чак и замисли веома уважених нихилиста међу нама, који данас спокојно разматрају проблеме узгајања "биолошког Нат човека" или пројектују утопије за "новог човека" који ће се развијати уз помоћ најужег "модерног образовања" и строге контроле свести, изгледају мало вероватне и тек незнатно злослутне.

Али када се сусретнемо са реалним ликом "новог човека", ликом бруталним и одвратним изнад сваке имагинације, у исто време толико спонтано, доследно и широко присутним у савременој уметности, ми бивамо констернирани, и сав ужас савременог стања човека поражава нас тако дубоко, да га нећемо моћи тако скоро заборавити.

V. ПОСЛЕ НИХИЛИЗМА

До сада описан лик "новог човека" био је искључиво негативан. Многи, који изучавају савремено стање човека, признавајући истинитост неких наших закључака, неизоставно ће их у целини одбацити као "једностране". Праведности ради, морамо да размотримо и другу, "позитивну" страну.

И заиста, неоспорно је да се поред очајања, разочарења и а-човечности проистеклих, како смо описали, из ере Нихилизма, развија и паралелни правац оптимизма и идеализма који је произвео своје сопствене "нове људе". То су млади људи, идеалисти и практичари истовремено, који су спремни и жарко желе да решавају тешке проблеме данашњице, да шире амерички, или совјетски идеал, (или неки други, још универзалнији, који стоји изнад оба), на "заостале" земље; то су научници-ентузијастичари, који мету све могуће "преграде" у процесу "узбуђујуће" потраге и експеримената, који се данас спроводе; то су пацифисти и идеалисти ненасиља, који крсташе за мир, братство, светско јединство и превладавање вековних мржњи; то су "гневни" млади писци који ратују за праведност и једнакост и доносе - онолико успешно, колико могу у овом тужном свету - нове поруке о радости и стваралаштву; овде спадају и уметници чију смо слику савременог човека тако немилосрдно критиковали, зато што они стреме да раскринкају свет који је таквог човека произвео, и да на тај начин укажу на пут његовог превазилажења; ту је и велики број обичних младих људи који са ентузијазмом живе у овом тако "усхићујућем" времену, искрених, честитих, добронамерних, са поверењем и оптимизмом загледианих у будућност у којој ће свет, напokon, узнати срећу уместо патње. Старије поколење, са сувише дубоким ожилцима из епохе Нихилизма кроз коју је прошло, да би делило ентузијазам ових младих људи, све своје наде полаже у њих. Па, може ли се десити да, ако томе буде погодовао "дух времена", њихови снови, после свега, постану стварност?

Пре него што одговоримо на ово, поставимо себи друго, фундаменталније питање: какве су природе вера и нада које надахњују ове снове? Одговор је очигледан: оне су у потпуности овоземаљске. Уметничке и научне новотарије, просперитет и комфор, истраживање нових светова, "мир", "братство" и "радост" у оном значењу, у којем их прихвата општенародна свест: то су блага овога света, која пролазе, блага која, ако се њима стреми том преданошћу, којом то ради оптимистички настројен "нови човек", постају духовно штетљива. Човеков истински вечни дом не налази се у овом свету; истински мир, љубав и радост у Христу, које верници упознавају још на овом свету, имају сасвим другу димензију, него њихове овоземаљске пародије, које "новог човека" пуне узалудним надама.

Постојање тог "новог човека", чија је вера и нада усмерена искључиво на овај свет, представља само још један доказ успеха нихилистичког програма. Фотографија тог "новог човека" у његовој, да тако кажемо, "позитивној" форми, направљена је са негатива истог оног под-човека, којег смо већ описали. На негативу, ми га видимо побеђеног нечовечним светом, са измењеним природним особинама; песимизам и очајање, изражени у том лику, јесу последњи слабашни протест против делатности Нихилизма (у томе се састоји њихово једино позитивно значење) и, у исто време, сведочанство о успеху Нихилизма. На позитиву, "нови човек" је кренуо да измени свет и истовремено да сопствени став претвори у прихватање савременог света који је, иако несавршен, једини којег он познаје; у том лику више нема конфликта, јер је човек закорачио на пут темељне трансформације и преоријентације, а тиме постао савршено "прилагођен" новом свету. Оба ова лика, и позитив, и негатив, јесу једно, јер произилазе из смрти оног човека, који је до сада био познат, човека који је живео као ходочасник на овој земљи, гледајући у Небеса као у свој истински дом - и јер указују на рођење "новог човека", који припада једино земљи, који не зна ни за наду, ни за очајање, који се налазе изван света овога.

Позитивни и негативни ликови "новог човека" представљају сумарну слику стања савременог човека, човека у којем је посветовљеност тријумфовала над вером. Истовремено, они су знак преласка, наговештај велике промене у "духу времена". На негативу је опадање од Хришћанске Истине, чини се, достигло своју критичну границу; Бог је "мртав", човек, створен по Његовом облику, изгубио је своју природу и стропоштао се у подљудскост. Са друге стране, на позитиву је, изгледа, видан почетак новог кретања; човек је открио своју нову природу, природу земаљског створења. Век порицања и нихилизма, починивши све, на шта је био способан, се завршио: "нови човек" је толико равнодушан према Хришћанској Истини, да је чак и не пориче; сва његова пажња је усмерена према овоме свету.

Нови век, који многи називају "постхришћанским" - истовремено је и век који следи "после Нихилизма" - та дефиниција истовремено одражава и реалну чињеницу у садашњости и наду у будућност. Реална чињеница састоји се у томе да Нихилизам, негативан по својој суштини упркос позитивном стремљењу, црпећи сву своју снагу из страсти према уништењу Хришћанске Истине, достиже циљеве свог програма управо у оном тренутку, када производи механизовану "нову земљу" и дехуманизованог "новог човека": Хришћански утицај на човека и друштво је ефикасно затрт, Нихилизам мора да се повуче и уступи место другом, "конструктивнијем" покрету, који је способан да дејствује

на основу аутономних и позитивних мотива. Тај покрет, који ћемо ми описивати под именом Анархизма, штафету Револуције преузима од Нихилизма на месту где се овај зауставља, и покушава да кретање, које је започео Нихилизам, доведе до свог логичног завршетка.

Нада која је садржана у термину "после Нихилизма" је наивна, њен духовни и историјски смисао састоји се у томе, да новом веку предстоји да види не само застаревање, него и превладавање Нихилизма. Бог Нихилизма, ништавило, је празнина, вакум који жуди да буде испуњен; они који су живели у том вакуму и признавали ништавило за свог бога, не могу а да не траже другог бога, надајући се да ће их он извести из њиховог века и из власти Нихилизма. Такви људи, желећи да из свог положаја извуку неки позитивни смисао, неспремни да верују да је прошли век био апсолутно бесплодан, смишљају оправдања у којима се Нихилизам, ма како злослутан био, јавља као неопходно средство за достизање циља који лежи иза његових граница, као што рушење претходи обнови и као што мрак претходи зори. Ако су данашњи мрак, несигурност и патња и непријатни, они су - тако се наставља оправдање - ипак корисни и доносе очишћење; лишени илузија, усред "тамне ноћи" сумње и очајања, ми морамо претрпети сва ова искушења и остати "отворени" и "способни за прихватање" онога што може да донесе свемогућа будућност. Нихилизам - закључак следи - то је апокалиптичко знамење приближавања новог, бољег века.

Ова је апологија готово универзална, њу је могуће приписати безбројним савременим теоријама. Као екстремни пример таквог прилагођавања могу да послуже већ цитиране Гебелсове мисли о "позитивном" значењу национал-социјализма. Друге, духовније његове варијанте, наилазимо свуда, још од времена кризе мисли, изазване Француском Револуцијом. Песници, назови "пророци", окултисти, баш као и људи много прозаичнији, на које су ови визионари утицали, док се даве у агонији у хаосу нашег времена, налазе утеху у мисли да је то, уствари, прерушени благослов. И опет можемо да цитирамо Јеитса, чији је однос веома типичан:

"Драге птице грабљивице, спремајте се за рат... Волите рат због његовог ужаса; веру је могуће променити, цивилизацију обновити... Вера произилази из потреса... Вера се постојано обнавља пред ужасом смрти".

Исти тај однос храни наде везане за Совјетски Савез. Већина људи, будући "реалистичним", прихватају социјалне, политичке и економске трансформације, прописане марксизмом, осуђујући при том само његове насилничке методе и екстремистичку идеологију; у исто време, испуњени оптимизмом и отворени за промене ствари на боље, они су поздравили "отопљење", које се појавило после смрти Стаљина, очекујући да ће брзо увидети прве знаке далекосежне трансформације марксистичког идеала. Од "коегзистенције" се, вероватно, може прећи ка кооперацији и, коначно, стићи до хармоније.

Такве идеје су резултат базичног неразумевања природе модерне Револуције; Нихилизам је само једна од страна Револуције. Насиље и негирање, разуме се - само су припремна етапа још ширег плана, чији исход обећава да ће бити, не бољи, него неупоредиво гори од

века Нихилизма. Ако у наше време и видимо предзнаке тога, да ера насиља и негирања пролази, то уопште не значи да је Нихилизам "превазиђен", или да је "исцрпео себе", него да је његов задатак практично завршен, и да потреба за њим престаје. Револуција, вероватно, прелази из своје злонамерне фазе, у "добронамернију" фазу - али не зато, што је изменила своју вољу или свој правац, него зато, што се приближава достигнућу свога коначног циља, од којег се никада није ни одрицала: опијена успехом, она се спрема да се опусти и наслађује се тим циљем.

Последња нада модерног човека је, уствари, само још једна од његових илузија; нада у нови век, који следи "после Нихилизма", представља израз последње тачке у програму Револуције. Марксизам уопште није једини који промовише тај програм. Данас нема ни једне велике силе, чија влада не би била "револуционарна", неће се наћи ни једног лица на власти или од утицаја, чија би критика марксизма ишла даље од предлога успешнијих средстава за достизање једнако "револуционарног" циља; одређи се идеологије Револуције у савременој "интелектуалној клими" значило би сасвим јасно осудити себе на политичку немоћ. Од овога нема јаснијег доказа анти-Хришћанског духа нашег века - а најдубље анти-Хришћанство је, наравно, управо оно псеудо-Хришћанство које је циљ Револуције.

Сам Нихилизам, приближавајући се завршетку свог програма, указује на циљ, који лежи иза њега; у њему се и састоји право значење нихилистичке апологије Јејтса и других. И опет је управо код Ничеа, тог страшног "пророка", који је о Нихилизму знао све, осим његовог смисла, та идеја изражена најјачом снагом:

"Под одређеним околностима, појава најекстремнијих облика песимизма и стварног Нихилизма може бити знак процеса изванредног раста и преласка човечанства у потпуно нове услове постојања. То је оно што сам ја схватио."

После Нихилизма наступиће "ревалоризација вредности":

"У тој формули свој израз ће наћи неки контра-покрет, који је такав по свом приципу и мисији; у некој далекој будућности он ће сменити савршени Нихилизам, којег упркос томе доживљава као неопходни корак, како логично, тако и психолошки на путу ка сопственој власти; тај контрапокрет може да наступи само као кулминација Нихилизма и излаз из њега".

Зачудо, та иста мисао је изражена - у потпуно другом контексту - код Лењина, када он, после одушевљења нихилистичком идејем о универзалној "фабрици", продужава:

"Али та "фабричка" дисциплина, коју ће пролетеријат, победивши капиталисте и свргнувши експлоататоре, распространити на цело друштво, ни у ком смислу није нити наш идеал, нити је наш коначни циљ. Она је само ослонац, неопходан за радикално чишћење друштва од прљавштине и гадости капиталистичке експлоатације, да би се даље напредовало".

Управо то "кретање напред" које Ниче и Лењин, као један, описују као "савршено нове услове постојања" и јесте коначни циљ Револуције. Тај циљ, пошто се налази "после

Нихилизма", а такође због тога, што сам по себи представља опширну тему за разговор, захтева одвојено поглавље. Да бисмо закључили ово поглавље и нашу дискусију о Нихилизму на одговарајући начин, довољно ће бити само дати скицу његове природе, и онда оцртати општи оквир нашег излагања у следећем поглављу; можемо то посматрати као троструки исход нихилистичке мисли.

Као прво, исход нихилистичког уништења Старог Поретка је концепција "новог века" - "новог" у апсолутном, а не у релативном смислу. Век који треба да почне, неће бити просто последњи или чак највеличанственији у серији векова, него чин свечаног увођења у сасвим ново време; он је супротстављен свему што је до сада постојало. Године 1884. Ниче је у једном од својих писама рекао: "Може бити да сам ја први дошао на идеју која ће да раздели историју човечанства на двоје"; њена последица ће бити то "да ће сви који се роде после нас, припадати историји значајнијој, него што је била сва претходна". Наравно, Ниче је био заслепљен гордошћу; он није направио никакво оригинално "откриће", него је само обукао у речи оно, што је већ неко време "висило у ваздуху". Исту ту мисао је изрекао Достојевски, дванаест година раније, кроз лик Кирилова, најекстермнијег представника "злих духова":

"Тада ће бити нови живот, тада ће бити нови човек, све ће бити ново... тада ће историју делити на два дела: од гориле до уништења Бога, и од уништења Бога до промене земље и човека физички".

Овде је већ наговештен други исход нихилистичке мисли. Нихилистичка побуна и антитеизам, одговорни за "смрт Бога", дају живот идеји која треба да инаугурише тај "нови век": идеји трансформације самог човека у бога. "Сви су богови мртви" - говори Ничеов Заратустра - "сада ми желимо да живи Натчовек". "Убиство" Бога превише је озбиљан чин, да би човек могао да остане непромењен: "Не следи ли нама да постанемо богови, да бисмо били достојни тога?" Код Кирилова, Натчовек је богочовек, због тога што, по његовој логици, "ако нема Бога, онда сам ја бог".

Управо та идеја "Натчовека" лежи у основи и надахњује концепцију "трансформације човека", како у Марксовом Реализму, тако и у Витализму бројних окултиста и уметника. Различите концепције "новог човека" су, такође, серије прелиминарних скица Натчовека. Јер, баш као што ништавило, бог Нихилизма, представља само празнину и очекивање испуњења у открочењу неког "новог бога", тако и "нови човек", којег је Нихилизам лишио облика, редуковао, оставио без карактера, без вере, без оријентације - тај "нови човек", независно од тога, оцењују ли га "позитивно" или "негативно", постаје "мобиљан" и "флексибиљан", "отворен" и "пријемчив", постаје пасивни материјал који очекује ново открочење или наређење, које би га коначно преиначило у његов дефинитивни облик.

На крају, исход нихилистичког уништења власти и поретка представља концепцију - која се као сенка провлачи кроз све митове о "новом поретку" - потпуно нових видова поретка, поретка, којег његови најватренији заштитници без колебања називају "Анархија". По марксистичком миту, нихилистичка држава треба да "одумре", остављајући људској

историји јединствени светски поредак који ће се без преувеличавања моћи називати "златним добом среће и благостања".

"Ново доба", којим управља "Анархија" и које је настањено "надљудима": то је онај револуционарни сан, који је гурао људе у невероватну драму модерне историје. То је "апокалиптички" сан, и потпуно су у праву они који у њему виде чудно изопачење Хришћанског надања у Царство Небеско. Али тиме се не сме оправдати "симпатија" коју код многих изазивају барем они "искренији" и "племенитији" револуционари и нихилисти; то је једна од замки, за коју смо нашли за сходно да упозоримо на почетку овог поглавља. У свету који једва балансира на ивици хаоса, у којем изгледа да ишчезавају сва истина и благородност, међу добронамерним, али наивним људима, влада велико искушење да се изабере неки несумњиво изражајни представници који насељавају савремени интелектуални пејзаж и - због непознавања правих критеријума истине и духовности - да се од њих начине "духовни гиганти", чија би реч, макар и "неортодоксна", била барем "изазовна". Ипак, стварност и овог и будућег света сувише је ригорозна, да би могла дозволити такву неодређеност и либерализам. Добре намере сувише лако промашују циљ, генијалност и благородност сувише често се изопачују; кварење најбољих производи - не другоразредне, него најгоре људе. Мора се признати талентованост, ревност и чак и извесна племенитост таквима, као што су Маркс, Прудон, Ниче; али њихова је племенитост - племенитост Луцифера, некада првог међу анђелима који се, желећи да буде већи него што је био, сурвао са свог узвишеног места у бездан. Њихове визије, које неки доживљавају као врсту продубљеног Хришћанства, јесу визије Царства Антихриста, сатанске имитације и изопачења Царства Божијег. Сви нихилисти - а пре свега они најгенијалнији и најширих визија - пророци су Сатане; одбијајући да свој таленат ставе на располагање смерном служењу Богу, "Они ратују против Бога Његовим сопственим даровима".

Тешко се може порицати, а трезвени поглед на све промене кроз које су свет и човек прошли у последњих два века само потврђују ту чињеницу, да се рат непријатеља Божијих показао успешним; да њихова коначна победа, уствари, изгледа да је претеће близу. Али шта "победа" може да значи у таквом рату? Какав "мир" чека човечанство које је толико дуго учило лекције насиља? Ми знамо да се у Хришћанском животу средства и циљ налазе у хармонији. Кроз молитву и благочестив живот, кроз Свете Тајне Цркве, Хришћанин се мења, Благодаћу Божијом све више се уподобљује Господу својем и постаје достојан учествовања у том Царству, које је Он припремио свима који истински следе за Њим. Они који су Његови, препознају се по плодовима које убирају: по стрпљењу, скромности, кроткости, послушности, миру, радости, љубави, доброты, љубазности, праштању - плодовима који их, сви заједно, у исто време и припремају и чине већ причешћеним свој пуноћи Царства онога. Циљ и средства су једно; оно што је започето у овом животу, усавршава се у животу који треба да наступи.

На исти начин, постоји "хармонија" и у делима Сатане; "врлине" његових слуга одговарају циљевима којима они служе. Мржња, гордост, бунтовништво, неслога, насиље, бескрупулозна употреба власти: све те особине неће моћи неким волшебним начином да ишчезну одједном, када се, напokon, Револуционарно Царство оствари на земљи; пре ће бити да ће се оне, напротив, интензивирати и усавршити. Ако се револуционарни циљ који

лежи "иза Нихилизма" и описује у противуречним терминима, ако нихилисти и виде у њему царство "љубави", "мира" и "братства", то је само зато што је Сатана - мајмун Бога и, чак у свом порицању, мора да призна извор, узрок тог порицања и - што је ближе нашој теми - зато што су се људи толико изменили под утицајем нихилистичких "врлина", и прихватањем нихилистичке трансформације света, да су практично већ почели да живе у револуционарном царству, да виде све онако, како то види Сатана, супротно ономе, што је у очима Бога.

Оно што следи "после Нихилизма" и што је било сан његових највећих "пророка", ни у ком случају није превладавање Нихилизма, него његова кулминација. "Ново доба", будући у великој мери дело Нихилизма, у стварности ће се мало чим разликовати од нихилистичке ере коју ми знамо. Мислити другачије, тражити спасење у неком новом "развоју", било да га доносе неизбежне силе "прогреса" или "еволуције" или неке романтичне "дијалектике", или да оно дође као бесплатни дар из ризнице мистериозне "будућности", пред којом у сујеврном страхопоштовању стоји модерни човек - мислити тако, значи пасти као жртва монструозне заблуде. Нихилизам је сам по себи духовна пометња, и он се може надвладати само духовним средствима; у савременом, пак, свету није учињен ниједан покушај да се примене та средства.

Очигледно је да је нихилистичкој болести остављено да се "развија" до самог свог краја; циљ Револуције, на почетку тек халуцинација неколико грозничавих умова, данас је постао циљ човечанства самог. Људи су се заморили, Царство Божије је превише далеко, Православни Хришћански пут је сувише узан и напоран. Револуција је проникла у "дух времена", а ићи против тог моћног кретања је више, него што је модерни човек у стању да испуни, због тога, што су му за то безусловно неопходне две ствари, потпуно уништене Нихилизмом: Истина и вера.

Завршити наш разговор о Нихилизму оваквом поруком - значило би изложити се оптужбама, да ми имамо свој сопствени нихилизам; наша анализа, моћи ће да се каже, екстремно је "песимистичка". Категорично побијајући скоро све што модерни људи сматрају цењеним и истинитим, ми као да се налазимо у истој оној пуноћи негирања у којој се налазе и најекстремнији нихилисти.

И заиста, Хришћанин је, у извесном смислу - у коначном смислу - "нихилист"; зато што за њега, на крају, свет не представља ништа, а Бог је све. Таква позиција, наравно, директно је супротна Нихилизму који смо ми овде разматрали; тамо је Бог - ништа, а свет - све; тај Нихилизам исходи из Бездана, а Хришћански "Нихилизам" исходи из пуноће. Прави нихилист верује у ствари које пролазе и завршавају се у ништавилу; сав "оптимизам" на таквој основи је потпуно јалов. Одбацујући такву испразност, Хришћанин верује у једино што не пролази, у Царство Божије.

Ономе ко живи у Христу могу, наравно, бити дата многа блага овога света, и он може да ужива у њима, чак и када свхата њихову привременост и пролазност; али она њему нису неопходна, она су за њега, заиста, ништа. Са друге стране, оном ко не живи у Христу, већ живи у бездану, ни сва блага овога света никада неће моћи да испуне његову празнину.

Али то је само литерарни манир, када ништавност и сиромаштво Хришћанина називамо "нихилизмом"; они су, пре, пуноћа, изобиље, радост незамислива. И само онај, ко је пун таквог изобиља, може храбро гледати у лице Бездана, у коју људе води Нихилизам. Најекстремнији негатор, најразочаранији од свих људи, може да постоји само ако од своје деструктивне анализе поштеди макар једну једину илузију. И у томе је, заиста, психолошки корен тог "новог века", у који најпотпунији нихилиста мора да положи све своје наде; онај који не може да верује у Христа, мора да верује, и вероваће, у Антихриста.

Али ако Нихилизам свој историјски крај има у Царству Антихриста, његов коначни и духовни крај лежи иза граница чак и тог последњег сатанског остварења на земљи; и у том крају - Паклу - Нихилизму предстоји да доживи свој коначни пораз. Нихилиста је поражен, не само због тога што његов сан о земаљском рају води ка вечној погибији; јер је доследни нихилист - за разлику од свог "опонента", анархиста - превише разочаран, да би стварно веровао у тај рај, и препун гнева и бунтовништва, да би могао да ради било шта друго, осим да и тај рај, ако икада он наступи, узме да руши. Нихилиста, пре, бива поражен због тога, што се у Паклу његова заветна жеља - нихилизација Бога, Његовог дела и себе самог - показује јаловом. Достојевски је добро изразио коначно оповргавање Нихилизма речима умирућег старца Зосиме:

"О, има оних, који остају горди и свирепи, чак и у Паклу, без обзира на већ неоспорно знање о њему, и на сагледавање апсолутне истине; постоје страшни, који су се у потпуности препустили Сатани и његовом гордом духу. За њих је Пакао добровољан и свеобузимајући; они су мученици по сопственом избору. Јер су сами себе проклели, проклињући Бога и живот. Злобном се гордошћу својом хране, као што би изгладнели у пустињи сопствену крв сисати стао. И незасити вовјеки вјеков праштање одбацују, и Бога, који их зове, проклињу. Бога живог без мржње они не могу да гледају и захтевају да нема Бога живота, траже, да уништи себе Бог и сво саздано дело Своје. И гореће у огњу гнева својег вечно, жудеће за смрћу и поништењем. Али неће добити смрти..."

Велика и непобедива истина Хришћанства састоји се у томе - да нема уништења; сав је Нихилизам залудан. Против Бога је могуће борити се: то и јесте једно од значења модерног доба; али Он не може бити побеђен, и од Њега се не може побећи; Његово Царство трајаће вечно, и сви који одбијају позив у Његово Царство, мораће горети у пламену пакленом, заувек.

Због тога је, наравно, примарна намера Нихилизма била - искључити Пакао и страх од Пакла из свести људи, у чему је он, несумњиво, више него успео; за већину данашњих људи Пакао се претворио у глупост, предрасуду, ако не у "садистичку" фантазију. Чак и они који још увек верују у либерална "небеса", не остављају у свом универзуму место за било какву врсту пакла.

Ипак - чудновато - модерним људима је много боље познат и разумљив Пакао, него што су му позната Небеса; сама реч, и појам који иза ње стоји, заузима значајно место у данашњој уметности и мисли. Ни од једног пажљивог посматрача неће се сакрити та чињеница, да су у нихилистичкој епохи, више него икада пре, људи од земље направили

призор Пакла; и они, који схватају да бораве у бездану, без колебања своје стање називају пакленим. Муке и беде овог живота заиста јесу предосећање Пакла, баш као што су радости Хришћанског живота - радости, које нихилиста ни замислити не може, колико су далеко оне од његовог искуства - предосећање Раја.

Али ако нихилиста мутно и замишља шта је то Пакао, он га не зна у његовој потпуности, коју је у овом животу и немогуће искусити; чак и најекстремнији нихилисти, служећи демонима, па чак и призивајући их, не поседују неопходни духовни вид, да би их видели онакве какви они, заправо, јесу. Сатански дух, дух Пакла, у овом свету увек се крије под маском; његове замке постављене су дуж широког пута који многима, чак, може да се учини и пријатним или, у крајњој линији, узбуђујућим; а онима који следе његов пут, Сатана нуди утешну мисао и наду на - савршено умирање. Мада, без обзира на Таволову утеху, ни један од његових следбеника не може бити потпуно "срећан" у овом животу, мада ће последњих дана (за које су беде нашег века нешто попут мале предпремијере) бити "великог јада, каквог није било од почетка света до данашњих дана", ипак ће тек у будућем животу слуге Сатане спознати сву горчину безнадежне патње.

Хришћанин верује у Пакао и боји се његовог пламена, не - земаљског пламена, каквим га представља паметњаковић-неверник, него пламена, бесконачно много болнијег, због тога што ће, као и тела, у којима ће људи васкрснути Последњег Дана, он бити духовни, и неће имати краја. Свет приговара Хришћанину због његове вере у такву непријатну стварност; али, не изопаченост, и не "садизам", него вера и искуство приводе Хришћанина к томе. Само онај може потпуно да поверује у Пакао, који потпуно верује у Небеса и живот у Богу, због тога што само онај, који барем мало има представу о животу у Богу, може имати представу, шта ће значити његово одсуство.

За већину људи данашњи "живот" је мала ствар, пролазна ствар малог потврђивања и малог порицања, одевена у утешне илузије и наду у апсолутно ништавило у будућности; такви људи ништа о Паклу неће сазнати, док се сами у њему не нађу. Али Бог превише љуби чак и такве људе, да би им тако просто дао да Га "забораве", и да "оду" у ништавило, изван Његове Присутности, која је сама - живот човеков; Он нуди, чак и онима у Паклу, Своју љубав, која је мука за оне који се у овом животу нису припремили да је прихвате. Многи се искушавају и чисте у том пламену, чинећи себе достојним живота у Царству Небеском; али остали, заједно са демонима, за које је Пакао и био припремљен, мораће боравити тамо вечно.

Нема потребе, чак ни данас, када су људи, изгледа, постали тако слаби, да не могу да се суоче са истином, да се умекшавају реалности будућег живота; оним, пак - били они нихилисти, или умеренији хуманисти - који се дрзну да по својему тумаче вољу Бога Живога, те да Га осуђују за "суровост", може се указати на непобитну тврдњу, у коју већина њих, барем, тврди да верује: на достојанство човеково. Бог нас је позвао, не ка савременим "небесима" спокоја и сна, него ка пуној и боготворној слави синова Божијих; и ако ми, које наш Бог сматра достојним тога, одбацујемо Његов позив - онда је за нас бољи пламен Пакла, мучење последњег и ужасног сведочанства о високом позиву човековом и неугасивој Божијој Љубави према свим људима, него ништавило коме теже

људи од мале вере и Нихилизам нашег доба.Ничега мање, до Пакла, није достојан човек, ако он није достојан Небеса.

ЈУЦИНОВ НАЦРТ

"ЦАРСТВА ЧОВЕКА И ЦАРСТВА БОГА"

Увод. Савремена ситуација: свет и Црква.

ДЕО I. Два Царства, њихов извор и њихова власт

Глава 1. Две љубави, и две вере: свет, и Бог.

Глава 2. Власт света, и власт Христа.

ДЕО II. Царство човека у модерном добу

Глава 3. Модерно доба у интерпретацији

Православног Хришћанства.

Глава 4. Световни идоли модерног доба.

I.Култура и цивилизација у светлу

Православне Хришћанске духовности.

II.Наука и рационализам у светлу

Божанске Мудрости.

III.Историја и прогрес у светлу Православног

Хришћанског богословља историје.

ДЕО III. Стари Поредак и "нови поредак"

Глава 5. Стари Поредак: Православна

Хришћанска Империја.

Глава 6. Долазак "новог поретка":

Револуција модерног доба.

Глава 7. Корен Револуције: Нихилизам.

Глава 8. Циљ Револуције: анархично

хиљадугодишње царство.

ДЕО IV. Православна Хришћанска духовност

и "нова духовност" (отприлике четири главе)

ДЕО V. Крај Два Царства

Глава 13. "Ново Хришћанство" и Царство Антихриста.

Глава 14. Царство Небеско.

The Will to Power, Vol. I, in *The Complete Works of Fridrich Nietzsche*, New York, The Macmillan Company, 1909, Vol. 14, p. 6.

Sveto Jevan|eqe po Jovanu, gl. 14, 6.

Sveto Jevan|eqe po Jovanu, gl. 8, 32.

The Will to Power, p. 377.

Primedbe Bakuwina o Luju Napoleonu u kwizi: G.P.Maximoff, ed., *The Political Philosophy of Bakunin*, Glencoe, Illionis, The Free Press, 1953, p. 252

Sveto Jevan|eqe po Jovanu, gl. 18, 37.

Sveto Jevan|eqe po Jovanu, gl. 14, 6.

The Will to Power, p. 8.

Ibid., p. 22.

Arnold Lunn in *The Revolt Against Reason*, New York, Sheed and Ward, 1951, p. 5 *et passim*;

F.A.Hayek, in *The Counter-Revolution of Science*, Glencoe, Illionis, The Free Press, 1952, pp. 15-16.

Sv. Vasilije Veliki. Besede na [estodnevl,4. ...
The Will to Power, p. 5.

Цитира се по књизи: Herman Rauschning, *The Voice of Destruction*, New York, G.P.Putnam's Sons, 1940, p. 6; Остатак овог описа је базиран углавном на: *Hitler's Secret Conversations, 1941-1944*, New York, Farrar, Straus and Young, 1953.

Погледати, на примјер, дјела Корлиса Ламонта или Џулијана Хакслија
Friedrich Nietzsche, *The Joyful Wisdom*, #343

imanentno - dostupno ~ovekovoj spoznaji
Friedrich Nietzsche, *Beyond Good and Evil*, #4

О tome i prate}im temama sa citatima iz savremene literature -
vidi Graham Hough, *Reflections on a Literary Revolution*, Washington, The Catholic University of America Press, 1960, p. 66f.

Citira se izKarl Jaspers, *Nietzsche and Christianity*, Henry Regnery Company, 1961 (Gateway Edition), p. 83

Ta je glava trebala da govori o anarhizmu (pogledaj plan na kraju kwige)

Citira se izE.H.Carr, *Michael Bakunin*, p. 440.

Citira se izRauschning, *op.cit.*, p. 5.

My Life in Christ, Jordanville, New York, Holy Trinity Monastery, 1957, Vol. I., p. 178

Prethodna glava je trebala da bude "Dolazak novog poretka"
(pogledaj plan na kraju kwige)

The joyful Wisdom, #125.

Vidi, npr. *Justice*, (cf. de Lubac, Prodhon, p. 271).

Justice, III, 179. (citirao De Lubac, p. 270.)

System of Economical Contradictions: or, The Philosophy of Misery, Boston, 1888, Vol. I, p. 448.

Ibid., p. 468.

God and State, London, 1910, p. 16.

Maximoff, *op.cit.*, p. 380.

Ibid, p. 253.

Citirano izZero, Robert Payne, New York, The John Day Company, 1950, p. 53.

The Will to Power, p. 8.

On God and Society (Essay on the Generative Principle of Political Constitutions and other Human Institutions), Henry Regnery Company (Gateway Edition), 1959, pp. 84-86.

Cf. Joseph Pieper, *The End of Time*, p. 58.

Joyful Wisdom, # 125.

Vidi Max Pickard, *Flight from God*, Henry Regnery Company, 1951; *iHitler in Our Selves*, Henry Regnery Company, 1947.

God and State, p.2

Idee generale de la revolution; also Justice, III, pp. 433-434 (de Lubac, 173).

Karl Marx, *Capital*, Chicago, Charles Kerr and Company, 1906, Vol. I, p. 824

Pogledaj citat uE. H. Carr, *op. cit.*, pp. 173, 435; cf. Maximoff, *op. cit.*, pp. 380-381.

Sinopsis Marksovog pogleda na nasige mo`e se videti uJ.E. Le Rossignol, *From Marx to Stalin*, New York, Thomas Y. Crowell Company, 1940, pp. 321-322.

Left-Wing Communism, citirano od Stašina, *Foundations of Leninism*, New York, International Publishers, 1932, p. 47. (Ili: *The Proleterian Revolution and the Renegade Kautsky*, Little Lenin Library, No. 18, p. 19.)

Citira se H.R. Trevor-Roper, *Last Days of Hitler*, New York, The Macmillian Company, 1947, pp. 50-51.

Ibid, p. 82.

State and Revolution, International Publishers, New York, 1935, p. 84.

Ibid

Sveto Jevan|eje po Jovanu, gl. 16, 33.

Mythus des 20 jahrhunderts, p.22

Marx and Engels, *The German Ideology*, Part I, New York, International Publishers, 1947, p. 69.

Ibid, p. 204 (n. 46).

Erich Kahler, *The Tower and Abys*, New York, George Braziller, Inc., 1957, pp. 225-226.

Mnogobrojne primere te umetnosti mogu se na}i u kwigama wenih aplogeta: Peter Selz, *New Images of Man*, New York, Museum of Modern Art, 1959. i Selden Redman, *The Insiders*, Luisiana State University Press, 1960.

Termin je uveo Erik Kahler

A Vision, 1937, pp. 52-53.

The Will to Power, p. 92.

Ibid

State and Revolution, p. 94.

Citira se uHenri de Lubac, *The Drama of Atheist Humanism*, p. 24.

The Joyful Wisdom, #125

The Possessed, Part I, Ch. 3.

Thus Spake Zarathustra.

The Joyful Wisdom, #125

The Possessed, Part III, Ch. 6.

De Maistre, *op.cit.*, p.85. Citira rije~i (svetog) Luja IX.

The Brothers Karamazov, Book VI, Ch. 3.